

PAWEŁ GRABCZAK

MISJONARZE-PROFESOROWIE SEMINARIUM DUCHOWNEGO W ŻYTOMIERZU (1798-1842)

Po rozbiorach Rzeczypospolitej, które przypieczętowała Konwencja petersburska (26.01.1797), zaborcy przystąpili do ograniczania wszelkich związków, kontaktów lub wpływów z władzami zakonnymi. Wobec tego zgromadzenia posiadające swoją zwierzchność „za granicą”, nie mając innego wyjścia, przystąpiły do organizacji życia duchownego w zaistniałych warunkach. Wśród 323 domów zakonnych, które znalazły się w Cesarstwie Rosyjskim, siedem posiadały księża misjonarze św. Wincentego à Paulo¹. Powstała konieczność utworzenia nowej prowincji obejmującej ziemie zaboru rosyjskiego. Pomimo że prowincja, która powstała w 1795 r., nosiła nazwę „litewska”, obejmowała również domy na Białorusi, Wołyniu i Podolu². Oprócz misji prowadzonych wśród prostego ludu, głoszenia kazań oraz nauczania katechizmu czy prowadzenia szkół powiatowych, misjonarze w przeważnej części zajmowali się również kształceniem kleru. Biskupi chętnie powierzali epigonom św. Wincentego nauczanie kleru diecezjalnego. W latach 1798-1842 na 15 seminariów istniejących w zaborze rosyjskim 11 prowadzili misjonarze. Były to następujące zakłady: w Wilnie na Górze Zbawiciela tzw. seminarium internum (1725-1842) oraz diecezjalne (1765-1808), w Krasławiu (1757-1843), Worniach (1774-1842), Iłkuście (1787-1842), Mohylewie (1788-

Mgr PAWEŁ GRABCZAK – adres do korespondencji: ul. Boczna Lubomelskiej 2, 20-070 Lublin; e-mail: barmann@pobox.

¹ Zob. P. P. G a c h, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 60.

² T. S a l w a, *Litewska prowincja księży misjonarzy (1794-1842)*, NP 56(1981), s. 148-155.

1842), Mińsku (1803-1864), Kamieńcu-Podolskim (1811-1842), Białymstoku (1815-1843) oraz Żytomierzu (1783-1842)³.

Jak wynika z wizytacji przeprowadzonej w 1799 r., dom seminaryjny w Żytomierzu został zbudowany przez ówczesnego biskupa kijowskiego – Kajetana Sołtyka. W roku 1757 biskup rozpoczął starania o sprowadzenie księży misjonarzy, którzy mieliby się zająć kształceniem aspirantów do stanu duchownego. Jak podają źródła, starania te nie zostały uwieńczone sukcesem, ponieważ zabrakło funduszy. Z podobnym problemem spotkali się następcy bpa K. Sołtyka, bp Józef Załuski oraz bp Franciszek Ossoliński, a to z „przyczyn zamieszek wznieconych naówczas w kraju i kłeski. [...] Dobra stołowe biskupstwa kijowskiego były względem granic od sąsiadów zakwestionowane i procesem zakłócone”⁴. Wobec tego K. Sołtyk, były bp kijowski, a od 1756 r. biskup krakowski, przeznaczył 60 000 zł pl. na polepszenie tychże dóbr i na „zaspokojenie” procesu. Następnie dobra stołowe Fastów zostały przeznaczone na utrzymanie seminarium w Żytomierzu. Po śmierci bpa F. Ossolińskiego (1784) organizację kształcenia kleru przyjął jego następca bp K. Cieciszowski. W roku 1784 „umówiwszy się z ks. Siemieńskim, naówczas proboszczem św. Krzyża w Warszawie i wizytatorem xx. Świeckich Zgromadzenia św. Wincentego à Paulo, trzech kapłanów tegoż zgromadzenia jako z powołania swojego do edukacji młodzieży duchownej obowiązanych i usposobionych z Warszawy do Żytomierza sprowadził”⁵. Żytomierz był stosunkowo niewielkim miastem leżącym na zachód od Kijowa. Miastem gubernialnym został w 1804 r. Początkowo stolicą guberni miał zostać Zwiachel, przemianowany na Nowogród Wołyński, lecz w związku z tym, że władze ulokowały się w Żytomierzu, przeniesiono tam centrum guberni wołyńskiej. Pod względem administracji kościelnej Żytomierz do 1798 r. należał do diecezji kijowskiej. W 1745 r. bp S. Ożga ufundował w tym mieście katedrę, którą w 1751 r. poświęcił bp koadjutor K. Sołtyk. Od 1784 r. tutejsze seminarium dostarczało duchowieństwa dla diecezji kijowskiej.

W roku 1798 powstała diecezja żytomierska, obejmująca tereny dawnej diecezji kijowskiej. Została ona połączona unią personalną (*aeque principaliter*) na równych prawach z diecezją łucką. Skład nowej diecezji tworzyły

³ Por. A. P e t r a n i, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 28-30.

⁴ DAŻO F. 178 op. 51 d. 9. W rozprawie zostały zastosowane skróty: (Державний Архив Житомирської Области) DAŻO – Państwowe Archiwum Żytomierskiego Województwa; F. (Фонд) – zespół op. (Опись) – inwentarz zespołu d. (дело) – akta spraw.

⁵ DAŻO F. 178, op. 51, d. 9.

więc dwie równorzędne diecezje o równych prawach, ze wspólnym ordynariuszem, lecz z odrębną kapitułą, katedrą, konsystorzem i seminarium duchownym. Jedynym przywilejem katedry łuckiej było jej pierwszeństwo przed katedrą żytomierską w odbywaniu przez biskupów nominatów uroczystego ingresu. Diecezję tę objął biskup kijowski Kasper Kazimierz Cieciszowski (1798-1831) i nosił podwójny tytuł biskupa łucko-żytomierskiego⁶. Utrzymanie biskupa dwóch złączonych diecezji miały stanowić dochody z dóbr dawnej diecezji kijowskiej. W Żytomierzu były dwa kościoły rzymskokatolickie. Jeden to katedra pod wezwaniem św. Zofii, przebudowana na koszt biskupa i konsekrowana w 1805 r. Tutejsza parafia katolicka liczyła około 11 tys. wiernych⁷. Drugą świątynią w mieście był kościół OO. Bernardynów, który po spaleniu zaczęto odnawiać od 1820 r., a do którego w 1844 r. zostało przeniesione seminarium diecezjalne, będące pośrednim przedmiotem tych badań.

Przedmiotem bezpośrednim podjętych badań jest kadra misjonarzy – profesorów seminarium żytomierskiego w latach 1798-1842. Granicę początkową niniejszych badań określa rok 1798 – powstanie diecezji łucko-żytomierskiej, na terenie której utworzono później seminarium. Natomiast datę końcową wyznacza ukaz z 8 grudnia 1842 r., w którym rząd carski do kleru diecezjalnego zaliczył wszystkich członków zgromadzenia, tym samym zakazując działalności tego zgromadzenia. Pomimo że zgromadzenie zostało rozwiązane przez rząd, księża nadal kontynuowali swoją działalność. Podjęte badania – jak wynika z tytułu – ograniczają się jedynie do kadry nauczającej w Żytomierzu, w jednym z trzech seminariów diecezji łucko-żytomierskiej. Działalność duszpasterska misjonarzy – profesorów, z powodu braku odpowiednich źródeł dotyczących tej płaszczyzny działalności zakonu, zostanie o tyle uwzględniona, o ile będzie to dotyczyło seminarium diecezjalnego.

⁶ Akt nominacji bpa Cieciszowskiego – *Akty i gramoty*, s. 86-89; B. K u m o r, *Granice metropolii i diecezji polskich*, Lublin 1969-1971, s. 187; t e n ż e, *Ustrój i organizacja kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1771-1918*, Kraków 1980, s. 194; F. S z n a r b a c h o w s k i, *Początek rzymskokatolickiej diecezji łucko-żytomierskiej, obecnie łuckiej w zarysie*, Warszawa 1926, s. 102-112; M. Godlewski, *Cieciszowski*, PSB t. 4, s. 38-39; R. N i r, *Cieciszowski Kasper*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. III, s. 444; K. S u f f c z y Ń s k i, *Kasper Cieciszowski arcybiskup mohylewski, metropolita całej Rosji*, „Biblioteka Ossolińskich” 6(1865), s. 91-148; J. C h r z a n o w s k i, *W obronie sponiewieranej czci metropolity Kaspra Cieciszowskiego*, „Gregoriana” 2(1936), s. 104-109.

⁷ J. Krz., *Żytomierz*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. XIV, s. 901-913.

Do podjęcia niniejszych badań służyły dotąd niewykorzystane przez historyków archiwalia seminarium żytomierskiego oraz kancelarii biskupa łucko-żytomierskiego K. K. Cieciszowskiego i M. Piwnickiego⁸. Kwerenda przeprowadzona w Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu wzbogaciła źródła o akta personalne misjonarzy prowincji litewskiej⁹. Zatem źródła, z których korzystano, mają charakter dokumentowo – aktowy. W większości są to roczne sprawozdania z działalności seminarium, wysyłane do ordynariusza, a następnie do Kolegium Duchownego w Petersburgu. Do rzadkości należą listy z prywatnej korespondencji bpa K. Cieciszowskiego z regensami seminarium.

Literatura przedmiotu skupia się głównie na metodach i przedmiotach nauczania oraz formacji alumnów w seminariach¹⁰. Próbą całościowego ujęcia obrazu zakładów kształcących kler diecezjalny zajął się Aleksy Petrani w jednym z rozdziałów swojego dzieła¹¹. W badaniach dotyczących nauczania prawa kanonicznego omówił on seminaria duchowne i uczelnie wyższe w Polsce w XVIII i XIX wieku. Syntetyczne opracowania dotyczące seminariów oraz artykuły umieszczone w słownikach i encyklopediach podają jedynie krótką informację na temat seminarium w Żytomierzu¹². Jan Marek Gi-

⁸ (Державний Архив Житомирської Области) Państwowym Archiwum Żytomierskiego Województwa. Zespół 496, inwentarz zespołu 1, akta sprawy 1-120, dotyczy seminarium w omawianym okresie. Natomiast zespół 178, inwentarz zespołu 1, 2, 4, 6-8, 51 (wizytacje) dotyczą spraw seminarium wchodzących i wychodzących z kancelarii biskupiej. Strony akt spraw, z których korzystano, nie są ponumerowane, dlatego w niniejszej rozprawie nie podawano numerów stron akt spraw.

⁹ Archiwum Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie (ArMKr) rkps G II 11. Akta personalne misjonarzy prowincji litewskiej 1818-1879.

¹⁰ F. C h o l e w a, *Św. Wincenty à Paulo a śpiew kościelny*, „Meteor”, 29(1937), nr 3, s. 76-86; A. C i c h o w s k i, *O historii nauk teologicznych w Polsce*, CT 17(1936), s. 393-405; J. D u k a ł a, *Organizacja studiów i przygotowania do kapłaństwa alumnów w seminariach diecezjalnych pod zarządem zgromadzenia księży misjonarzy w Polsce w latach 1675-1864*, Kraków 1975; t e n ż e, *Formacja alumnów diecezjalnych przez księży misjonarzy w latach 1675-1864*, NP 86(1996), s. 11-70; t e n ż e, *Szkoła księży misjonarzy*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, t. II, cz. 2, s. 104-169; P. D y l l a, *Działalność oświatowa Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce*, w: *Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy*, Kraków 1925, s. 183-220; K. M r o w i e c, *Liturgia i muzyka u księży misjonarzy w Polsce (1651-1939)*, NP 13(1961), s. 159-244; A. P e t r a n i, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, Lublin 1969, t. I, s. 255-320; A. S c h l e t z, *Działalność kulturalna misjonarzy w Polsce 1651-1964*, „Polonia Sacra”, 1(1948), z. 3-4, s. 362-363; 9(1957), z. 2-3, s. 263-300.

¹¹ P e t r a n i, *Nauka prawa*, s. 9-146.

¹² T. D ł u g o s z, *Seminaria duchowne we wschodniej Polsce do 1800 roku*, CT 16(1935), s. 27-28; X.S.Ch. *Seminaria duchowne w Polsce*, w: *Encyklopedia Kościelna*,

życki (pseud. Smora), którego zainteresowania skupiały się m.in. wokół historii Kościoła katolickiego w zaborze rosyjskim, napisał również wiele rozpraw dotyczących księży misjonarzy. Między innymi w jednym z periodyków zgromadzenia Wincentego à Paulo znajduje się jego artykuł poświęcony seminarium diecezjalnym zaboru rosyjskiego, w których nauczali Wincentyni, jak jeszcze nazywano misjonarzy. Autor wylicza przede wszystkim misjonarzy, którzy przebywali w seminarium już od początku jego istnienia lub przed jego zamknięciem, stwierdzając, iż „dzieje tego seminarium bardzo mało są nam znane”¹³.

Celem niniejszej rozprawy jest przybliżenie na podstawie dostępnych archiwaliów pochodzenia społecznego, terytorialnego i struktury wiekowej profesorów-misjonarzy. Prześledzimy drogi kształcenia przyszłych wykładowców, zaczynając od szkół podstawowych, aż do gruntownego wykształcenia uniwersyteckiego. Następnym punktem niniejszych rozważań będą obowiązki profesorów-misjonarzy w seminarium żytomierskim. Jak wykonywano zarządzenia biskupie, co na to wpływało i jakie towarzyszyły temu przyczyny? W tym punkcie zatrzymamy się również nad problematyką wykładów seminaryjnych i ich jakością. Uposażenie seminarium, wypłaty roczne i warunki mieszkaniowe – to są tematy, które zamkną te rozważania.

Po szczegółowej analizie źródeł wynika, że ogólna liczba misjonarzy pracujących w seminarium żytomierskim w badanym okresie wynosiła 28 osób.

I. POCHODZENIE TERYTORIALNE I SPOŁECZNE ORAZ STRUKTURA WIEKOWA MISJONARZY

Analizę pochodzenia terytorialnego i społecznego przeprowadzono na podstawie podziału administracyjnego, obowiązującego w zaborze rosyjskim w latach 1795-1842. Zważywszy, że kadra nauczająca w seminarium żytomierskim składała się wyłącznie z księży misjonarzy, trzeba powiedzieć, że tworzyli oni mozaikę geograficzną, jeżeli chodzi o miejsce pochodzenia, jednak wyraźnie wskazującą na stopień oddziaływania księży misjonarzy w zaborze rosyjskim.

t. XXV, s. 35-89; P e t r a n i, *Szkolnictwo teologiczne*, s. 278-279; A. F a j ę c k i, *Seminaria duchowne w Polsce*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, Warszawa 1912, t. XXXV-XXXVI s. 185-186.

¹³ S m o r a, *Seminaria diecezjalne w zaborze rosyjskim pod zarządem Księży Misjonarzy*, ROZ 19(1913), s. 226-249.

Tab. 1. Struktura pochodzenia terytorialnego profesorów seminarium żytomierskiego

Terytorium	Liczba osób	%
Gub. wileńska	9	32,5
Królestwo Polskie	5	18
Gub. witebska	2	7
Obwód białostocki	2	7
Gub. wołyńska	1	3,5
Brak informacji	9	32
Razem	28	100

Źródło: DAŻO F. 90, op. 1, d. 972; F. 178, op. 4, d. 5; d. 67; d. 85; d. 95; d. 96; d. 146; d. 147; d. 159; d. 186; d. 198; d. 218; d. 239; d. 252; d. 253; d. 257; d. 275; d. 292; op. 6, d. 15; d. 55; d. 274; d. 584; d. 1058; op. 7, d. 144; d. 205; d. 283; d. 884; op. 51, d. 9; d. 31; F. 496, op. 1, d. 2; d. 4; d. 11; d. 119¹⁴.

Do zgromadzenia Wincentego à Paulo w zaborze rosyjskim wstępowali przeważnie kandydaci z północno-zachodnich guberni Cesarstwa Rosyjskiego. Najliczniej prezentowała się tu grupa profesorów (9) pochodzących z guberni wileńskiej, w której znajdował się dom generalny misjonarzy prowincji litewskiej oraz seminarium internum. Pięciu spośród żytomierskich profesorów pochodziło z Królestwa Polskiego. Grupa ta składa się ze starszych profesorów, którzy urodzili się przed 1795 r. W corocznych sprawozdaniach odnośnie do stanu seminarium, wspomniani profesorowie byli wpisywani według porządku obowiązującego po 1815 r., czyli jako urodzeni w Królestwie Polskim, z adnotacją, iż w roku 1796 złożyli przysięgę na wierność Katarzynie II. Pozostali tworzyli małą grupę profesorów pochodzących z północno-zachodnich guberni Cesarstwa. Niestety, nie udało się ustalić pochodzenia terytorialnego pozostałych (9) osób, ale pomimo tego można stwierdzić, że kadra nauczająca w seminarium żytomierskim wywodziła się przeważnie z północnych guberni Rosji. Wpływ na to zjawisko w jakimś stopniu miał zasięg działalności księży misjonarzy, zarówno na polu szkolnictwa, jak i misyjnym.

Wysyłane corocznie sprawozdania o stanie zakładu, alumnach i profesorach, informowały o stanie społecznym zatrudnionej kadry. W formularzach tych znajdujemy wzmiankę o miejscu pochodzenia i stanie szlacheckim badanych.

¹⁴ Przy sporządzaniu wszystkich tabel w niniejszej rozprawie wykorzystano te same źródła archiwalne.

Tab. 2. Struktura społeczna misjonarzy-profesorów

Przynależność stanowa	Ilość osób	%
Szlachta	23	82
Brak informacji	5	18
Razem	28	100

Struktura społeczna kadry nauczającej przedstawiała się jednorodnie. Wynikało to zarówno z barier, które ograniczały stany społeczne, jak i z uwarunkowań społecznych, jakie panowały w owych czasach. Na terenach zaboru rosyjskiego katolik, wobec ogromnej masy chłopstwa prawosławnego, był synonimem Polaka – szlachcica. Jednakże nie wszyscy wywodzący się ze szlachty byli posiadaczami ziemskich majątków. Istniała również warstwa zubożałej szlachty, której przedstawiciele znajdowali zatrudnienie u ziemian, pełniąc obowiązki zarządców, ekonomów czy oficjalistów¹⁵ lub wstępowali do stanu duchownego. Papież Leon VII mocą *breve* z 16.08.1822 r. skasował w prawie kościelnym wymóg szlachectwa do obejmowania godności kościelnych. Ale czy *breve* papieskie mogło obowiązywać w państwie, jakim było Cesarstwo Rosyjskie? Zatem wymóg ten istniał nadal i jego dopełnieniem w 1822 r. było wykształcenie zdobywane w Seminarium Głównym, które dawało szansę dostępu do wyższych godności diecezjalnych.

Niestety z powodu braku szczegółowych źródeł dotyczących tej kwestii, trudno wyciągać głębsze wnioski o strukturze społecznej misjonarzy. Wydaje się jednak słuszne postawienie hipotezy, iż profesorowie seminarium żytomierskiego w większej części pochodzili z warstwy zubożałej szlachty. Liczba chłopów wyznania katolickiego w zaborze rosyjskim była niewielka. Nie byli oni na tyle świadomi i wolni – jak było to w Królestwie Polskim – aby wejść do stanu duchownego¹⁶. Kandydatów do seminarium – diecezjalnego lub zakonnego – w owych czasach „dostarczały” drobne i zubożałe rodziny szlacheckie, dla których wejście ich syna do stanu duchownego równało się z możliwością uzyskania awansu społecznego. Potwierdzaoby to tezę D. Beauvois’a, który w badaniach dotyczących pochodzenia społecznego nauczycieli okręgu wileńskiego stwierdza, iż znaczny odsetek nauczycieli

¹⁵ Por. D. B e a u v o i s, *Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie*, Paryż 1987, s. 30-32.

¹⁶ Por. D. O l s z e w s k i, *Przemiany społeczno-religijne w królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w.*, Lublin 1984, s. 129-130.

stanu duchownego wywodził się z drobnej szlachty¹⁷. Mimo że wniosek ten odnosił się do kleru nauczającego w szkołach powiatowych, autor przypuszcza, że podobna sytuacja panowała również w seminariach diecezjalnych. Przejdźmy jednak do analizy struktury wiekowej misjonarzy-profesorów, aby zobaczyć dynamiczność tej grupy duchowieństwa.

Pierwszym elementem klasyfikacji wieku kadry nauczającej w seminarium żytomierskim jest przeciętna lat życia profesorów w momencie ich przystąpienia do pełnienia obowiązków. W seminarium w Żytomierzu wynosi ona 31 lat. Przytoczona średnia daje jedynie ogólne spojrzenie na wiek wykładowców seminaryjnych, natomiast zacierą się przy tym rozpiętość wiekowa, która była dosyć znaczna.

Tab. 3. Struktura wieku profesorów seminarium żytomierskiego (1798-1844)

Grupa wiekowa	Liczba profesorów	%
do 25	2	7
26-30	17	54
31-35	4	14
36-40	3	10
41-45	1	4
46-50	–	–
51-55	1	4
Brak informacji	2	7
Razem	28	100

Jak widać z wyników przedstawionych w tabeli, kadre kształcącą pod względem wiekowym stanowili przede wszystkim ludzie młodzi mający do 30 lat. Wraz z rosnącym wiekiem życia profesorów malała ich liczba, aż do 4%. W tym miejscu należy zaznaczyć, że formacja i nauka seminaryjna misjonarzy, którzy później nauczali w Żytomierzu, trwała do 5-6 lat, a święcenia kapłańskie przyjmowali oni często po ukończeniu 26 roku życia. Z tego również wynika, iż większość księży misjonarzy była wysyłana do Żytomierza niedługo po przyjęciu kapłaństwa. Najmłodszymi misjonarzami obejmują-

¹⁷ D. B e a u v o i s, *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803-1832*, t. II, Rzym-Lublin 1991, s. 216.

cymi obowiązki profesorów w Żytomierzu od razu po święceniach byli: T. Dębiński, który w 1793 r. ukończył 25 lat i J. Broniewicz, który w 1818 r. miał również 25 lat. Seniosem księży misjonarzy w Żytomierzu był Mateusz Szatkowski, który w 1820 r. miał 55 lat, był on regensem seminarium i nauczał alumnów śpiewu kościelnego i literatury łacińskiej.

W seminariach prowadzonych przez misjonarzy, przeznaczenie i odwołanie ze stanowiska profesora bądź regensa seminarium zależało od propozycji zwierzchności zakonnej, czyli wizytatora, złożonej ordynariuszowi, który rozstrzygał o kadrze naukowej tamtejszego zakładu. Trudno określić, do jakich kryteriów odwoływał się biskup ordynariusz powołując kandydatów do objęcia posady profesora. Niewątpliwie obok innych kryteriów jednym z istotniejszych było wykształcenie.

II. WYKSZTAŁCENIE

Formacja intelektualna wykładowców seminaryjnych brała swój początek w kształceniu przedseminaryjnym. Właściwe przygotowanie przed seminarium dawały szkoły podstawowe i średnie. Zatem poziom przygotowania przyszłego alumna, a następnie profesora seminaryjnego, był ściśle związany i zależny od aktualnego stanu oświaty. Ponadto ważnym miejscem formacyjnym było również seminarium wewnętrzne, którego poziom wpływał na kwalifikacje przyszłych wykładowców. Podawanie kwalifikacji naukowych czy zawodowych poprzez wyliczanie ukończonych szkół stanowi zasadę obowiązującą niemal we wszystkich sprawozdaniach przysyłanych do kancelarii biskupiej. Niestety, nie wszystkie są kompletne.

Większość przyszłych profesorów uczęszczała do szkół powiatowych i średnich prowadzonych zwykle przez: bazylianów, pijarów, dominikanów, jezuitów i misjonarzy. Jednakże poziom szkół zakonnych był na ogół niski¹⁸. Nauka w gimnazjach (6 klas) trwała sześć lat, w szkołach powiatowych (4 klasy) naukę w dwóch ostatnich klasach przedłużano o dwa lata, czyli również trwała sześć lat. Brak jednolitości w źródłach w podawaniu czasu trwania nauki w szkołach utrudnia dokładne ustalenie liczby klas ukończonych przez profesorów, co rzutuje także na ocenę poziomu zdobytych wiadomości przez absolwentów owych szkół. Pobieranie nauk w gimnazjach wymagało od uczących się dobrego statusu materialnego rodziców. Fakt pochodzenia stano-

¹⁸ Por. B e a u v o i s, *Szkolnictwo*, t. II, s. 146.

wego oraz ukończenie szkoły średniej, cieszącej się dobrą opinią, choć nie decydowały wprost o podjęciu studiów seminaryjnych i dalszej karierze duchownej, miały jednak na to pośredni wpływ. Wykształcenie średnie umożliwiała zdobywanie wiedzy i formację intelektualną na wyższym poziomie.

Tab. 4. Wykształcenie misjonarzy przed rozpoczęciem nauczania w seminarium

Zakład kształcenia	Uniwersytet Wileński	Seminarium misjonarskie	Brak informacji	Razem
Liczba osób	4	22	2	28
%	14	79	7	100

Przytoczone wyżej zestawienie ukazuje ostateczny etap formacji intelektualnej kadry nauczającej i poziom wykształcenia, z jakim badani przystępowali do pełnienia obowiązków w seminarium. Czterech profesorów kształciło się na Uniwersytecie Wileńskim. W. Brazewicz uczęszczał na uniwersytet w latach 1822-1826, uzyskując tytuł kandydata, a po dwóch kolejnych latach – magistra. Niestety, wobec luk źródłowych trudno ustalić kierunek studiów. Stopień naukowy kandydata filozofii posiadał D. Czajkowski. Dwóch misjonarzy-profesorów: I. Koc i F. Woliński¹⁹ zdobywało wykształcenie na Uniwersytecie Wileńskim, nie uzyskując jednak żadnego tytułu naukowego. Pierwszy z nich w latach 1824-1826 „słuchał nauk teologicznych”, natomiast drugi w latach 1821-1823 uczęszczał na wykłady z językoznawstwa. Najprawdopodobniej podejmowane przez nich wysiłki, by uzyskać uniwersytecki stopień naukowy, spowodowane były przepisem państwowym, dotyczącym wykształcenia profesorów seminaryjnych. 14 czerwca 1822 r. wyszło bowiem rozporządzenie władz carskich, które zabraniało uczyć w seminariach diecezjalnych misjonarzom, którzy nie mogli się wykazać przynajmniej stopniem magistra uzyskanym na Uniwersytecie Wileńskim lub na innych uczelniach, potwierdzonym przez władze uniwersyteckie²⁰. Początkowo wydawało się, że zgromadzenie przejęło się owym ukazem. Ale, jak wynika z późniejszych źródeł, zakonnicy niewiele robili sobie z rozporządzeń carskich. W każdym

¹⁹ L. J a n o w s k i, *Słownik bio-bibliograficzny Uniwersytetu Wileńskiego*, Wilno 1939, s. 497. Autor słownika wśród studentów wileńskich wymienia jedynie F. Wolińskiego.

²⁰ P e t r a n i, *Nauka prawa*, s. 125; W. W o r o t y ń s k i, *Seminarium Główne w Wilnie*. Wilno 1935-1938, t. I, s. 191.

razie źródła nie informują o staraniach, jakie mogły być podejmowane przez wykładowców seminarium żytomierskiego, zmierzających w kierunku podwyższenia swoich kwalifikacji na Uniwersytecie Wileńskim²¹.

Z wykształceniem wyniesionym z seminariów misjonarskich do pracy przystąpiło 22 (79%) profesorów, w tym dwóch z nich – M. Kolenda i J. Stańczyk – formację seminaryjną przechodziło w zasławskim seminarium misjonarzy²². Seminarium misjonarskie w Wilnie, albo jak go jeszcze nazywano – „na Górcie Zbawiciela”, nie miało jednolitego programu nauczania. Świadczą o tym przedmioty wykładane w poszczególnych okresach jego działalności.

Tab. 5. Przedmioty nauczania w seminarium misjonarskim w Wilnie w wybranych latach

Lata nauki	Przedmioty
1801-1805	filozofia, teologia dogmatyczna i moralna, Pismo św., historia Kościoła, prawo kanoniczne, wymowa kaznodziejska, języki: niemiecki, rosyjski, grecki i francuski.
1813-1818	filozofia, teologia dogmatyczna i moralna, Pismo św., historia Kościoła, prawo kanoniczne, wymowa kaznodziejska.
1819-1821	język polski i łaciński, geografia i arytmetyka, śpiew kościelny, teologia dogmatyczna i moralna, prawo kanoniczne, historia Kościoła, Pismo św., ceremonie kościelne, administracja Sakramentów św., języki: francuski, rosyjski i grecki.

Wydaje się, że przygotowania misjonarzy w seminarium zakonnym różniły się w zależności od lat odbywania formacji. W jednym roku przygotowania te były szczegółowe, przy czym wyraźny akcent kładziono na naukę języków obcych. W innych latach uczono tylko podstawowych przedmiotów o profilu teologicznym, których nie brakowało – jak widać – w każdorocznym programie nauk.

²¹ W. W o r o t y ń s k i, *Stan katolickich seminariów duchownych metropolii mohylewskiej przy końcu XVII wieku*, „Alma Mater Vilensis” 1932, z. 10, s. 22.

²² Zob. J. M. G i ę z y c k i, *Księża Misjonarze w Zaslaviu i Białymstoku*, Kraków 1913; *Misjonarze św. Wincentego à Paulo w Polsce (1651-2001)*, red. W. Bomba, J. Dukąła, S. Rospond, W. Umiński, Kraków 2001, t. I, s. 458. Wizytator A. Pohl erygował w 1800 r. dla prowincji litewskiej w Zaslaviu drugie seminarium internum. Seminarium przestało istnieć w 1808 r. Działalność seminarium została wznowiona w 1815 r., a uchwałą III konwentu prowincjalnego w 1821 r. seminarium przeniesiono do Wilna.

Wykształcenie tylko seminaryjne posiadały 22 osoby, czyli 79% wszystkich badanych. Wykształcenie uniwersyteckie spośród profesorów żytomierskich miały zaś tylko 4 osoby (14%). Możemy zadać sobie pytanie, czym właściwie było to spowodowane? Obawą przed zaczerpnięciem panującego na uniwersytecie i w Seminarium Głównym ducha józefinizmu, czy może brakiem wystarczającej ilości kadry kształcącej w seminariach i szkołach prowadzonych przez zgromadzenie, z której część można by było oderwać od pracy i wysłać na „doksztalcanie się”? A. Petrani zjawisko to tłumaczy przyzwyczajeniem się misjonarzy do własnych studiów oraz nie tyle niechęcią do studiów wyższych, ile obawą przed studiami obcymi, narzucającymi inną formację²³. Odpowiedzi na te pytania można znaleźć najprawdopodobniej w archiwach wileńskich, dotyczących zgromadzenia misjonarzy prowincji litewskiej, wymagają one głębszych badań w tym kierunku.

Obok wykształcenia ważnym czynnikiem w nauczaniu było doświadczenie nauczycieli, z jakim przystępowali oni do pełnienia swoich obowiązków. Jak już wyżej wspomniano, misjonarze przybywając do Żytomierza czasami nie mieli jakiegokolwiek wcześniejszego doświadczenia w nauczaniu seminaryjnym. Często były to nominacje otrzymywane od razu po święceniach.

Tab. 6. Doświadczenie naukowe misjonarzy – profesorów na początku ich pracy w seminarium

	Doświadczenia wyniesione z innych seminariów	Doświadczenia zdobyte w szkolnictwie	Brak doświadczenia	Brak informacji	Razem
Liczba osób	15	4	7	2	28
%	54	14	25	7	100

Połowa profesorów przystępujących do pełnienia swoich obowiązków posiadała w jakimś stopniu doświadczenie wyniesione z własnego seminarium internum w Wilnie lub z innych zakładów kształcących kler, prowadzonych przez misjonarzy. Pewna grupa księży (4 osoby) swoje doświadczenie „profesora” wyniosła ze szkół powiatowych, gdzie uczyła np.: religii, języków obcych albo matematyki. Część misjonarzy (25%) wysyłano do seminarium

²³ Petrani, *Nauka prawa*, s. 36.

w Żytomierzu od razu po święceniach kapłańskich. Umiejętności nauczania musieli oni zdobywać w trakcie zajęć z alumnami. Ta część profesorów, wysyłanych do pracy w seminarium od razu po odbyciu formacji i przyjęciu święceń – jak już wyżej zostało podkreślone – wpłynęła również na strukturę wiekową badanej grupy, w której przewagę miało młode pokolenie.

Niewątpliwie takie czynniki, jak wykształcenie zdobyte przez wykładowcę czy doświadczenie wyniesione z innych seminariów archidiecezji mohylewskiej, miały znaczący wpływ na poziom wykładanych przedmiotów i przygotowanie alumnów do posługi kapłańskiej. Oprócz tych czynników istniały jeszcze inne, do których należałoby zaliczyć obowiązki seminaryjne i poza-seminaryjne, często podejmowane przez misjonarzy – profesorów.

III. OBOWIĄZKI SEMINARYJNE

Każdy z profesorów w seminarium miał swoje wyznaczone obowiązki, które były podzielone między kadre nauczającą ordynacją seminarium, bądź też specjalnym rozporządzeniem ordynariusza. Jak wynika z tekstów źródłowych, ogrom obowiązków spoczywał na regensie seminarium, który o wywiązywaniu się z nich miał przez cały czas informować biskupa, zwłaszcza gdy dotyczyło to spraw finansowych. Zobowiązania regensa wobec biskupa polegały na informowaniu go o zmianie planu zajęć, stanie seminarium, wykładach, profesorach, postępie alumnów w nauce, przychodzących aspirantach i wychodzących z seminarium, czyli innymi słowy o wszystkim, co dotyczyło funkcjonowania zakładu. Zobowiązania te, jak wynika z archiwaliów, na początku XIX w. regensi zakładu pełnili dosyć powierzchownie i zwracali się do kancelarii biskupa jedynie w sprawach, których rozwiązanie wymagało jego kompetencji. Stąd korespondencja urzędowa z biskupem ordynariuszem rezydującym w Łucku jest dosyć uboga. Dopiero od około 1820 r. do kancelarii biskupiej coraz częściej zaczęły napływać pisma informujące o wydarzeniach zachodzących w seminarium. Jedyną jednak regułą – przestrzeganą we wszystkich seminariach diecezji – było przysyłanie biskupowi sprawozdań rocznych.

Wobec alumnów regens był zobowiązany – według wizytacji z 1798 r. i ordynacji z 1799 r. – asystować aspirantom w pięciodniowych rekolekcjach „dla poznania swego powołania i obowiązków stanu duchownego”²⁴. Rekolekcje wielkopostne odprawiane w Wielkim Tygodniu, podobnie jak medytacje

²⁴ DAŻO F. 178, op. 6, d. 15; F. 178, op. 51, d. 9.

niedzielne i w dni świąteczne, odbywały się pod kierownictwem regensa. Powinnością jego było dopilnować „aby [alumni] tak przepisom w ... ordynacji uczynionym, jak i swoim przełożonym całkowicie uległymi, posłusznymi i powołanymi byli”. Zdarzało się dosyć często, że funkcje i obowiązki regensa wobec uczniów przejmował *vice-regens*, do którego należała pomoc regensowi w zarządzaniu seminarium. Wracając jeszcze do obowiązków profesora-regensa należy dodać, że miał on również czynić starania o bibliotekę seminaryjną. Rejestr książek – według zaleceń biskupa – miał być oprowany i wzorowo prowadzony, książki pożyczone powinny być spisywane, a ich stan sprawdzany po oddaniu. O zakupie nowych pozycji miał być poinformowany biskup, z wyszczególnieniem cen i tytułów nabytych dzieł. Troskę o bibliotekę, liczącą około trzech tysięcy pozycji misjonarze sprawowali pieczołowicie. Świadczy o tym między innymi szczegółowy spis książek i listy wypożyczających oraz coroczne uzupełnianie spisu o nowe dzieła.

Biskup. K. Cieciszowski, już jako metropolita kościoła rzymsko-katolickiego w cesarstwie rosyjskim, skierował 24 sierpnia 1830 r. do M. Skibickiego, nowo mianowanego regensa seminarium żytomierskiego, list wyraźnie ilustrujący wymagania biskupa: „abyś się starannie i gorliwie zajął w seminarium moim żytomierskim, iżby alumni w nim będący nie tylko usposobieni byli w nauki, jakie stanowi ich konieczne są potrzebne, lecz nad to, a żeś by dobrymi przykładami Jego pobudzeni, otrzymali wzrost w obyczajach i prawdziwej nabywali pobożności. Nie wątpię ja o tym, że przykładnym swym życiem i prowadzeniem się wzorowym będziesz im służył za przykład szczególny, lecz żądam jeszcze i tego, abyś się z alumunami obchodził łagodnie i prawdziwie po ojcowsku, przez co więcej by się zachęcać mogli do stanu duchownego i nabywali przywiązania do Jego osoby, a przy tym zachował konieczne potrzebne kalkulacje i oszczędność, iżby prócz zwyczajnego kompletu uczniów, można by jeszcze ich liczbę pomnożyć, przez co wielką byś mi pociechę przyniósł”²⁵. Z wyżej cytowanego fragmentu listu można wnioskować o trosce biskupa o uczniów, gdyż prosi on regensa o staranne ich wykształcenie i wychowanie.

Jeden z profesorów-misjonarzy był wyznaczany na prefekta seminarium, który czuwał nad moralnym i duchownym życiem uczniów. Prefekt, nazywany też *vice-regensem*, niekiedy podczas nieobecności regensa przejmował jego obowiązki. Alumni mieli ciągle przebywać pod jego nadzorem, nawet podczas rekreacji. Wieczorem – po *silentium* – prefekt składał regensowi relacje

²⁵ DAŻO F. 496, op. 1, d. 4.

z minionego dnia. Oprócz tego na początku i końcu roku szkolnego w seminarium alumni odbywali pięciodniowe rekolekcje, których przygotowanie było również zadaniem *vice-regensa*.

Prokurator seminarium zazwyczaj był wybierany w obecności reprezentanta kapituły, w Żytomierzu jednak odstąpiono od tej reguły i wyboru prokuratora dokonywano pod kontrolą regensa, a następnie zatwierdzano go przez biskupa²⁶. Na prokuratorze ciążyły liczne obowiązki, m.in. troska o zarząd funduszami seminaryjnymi, dbałość o stan budynku, a nawet o dostarczanie alumnom wikt.

Ustawy biskupie nakazywały wykładowcom seminarium przed rozpoczęciem nauk odbyć „posiedzenie profesorskie”. W seminarium żytomierskim zebranie takie odbywało się pod przewodnictwem regensa i z udziałem delegata katedralnego. Podczas posiedzenia korpus nauczycielski decydował o przedstawieniu biskupowi ewentualnych kandydatów do następnego stopnia święceń, wydając o nich swoją opinię. W sytuacji, gdy zdania członków korpusu były podzielone, ostateczną decyzję pozostawiano biskupowi. Celem tego konsylium było również ustalenie rocznego programu wykładanych przedmiotów oraz rozdzielenie ich między kadrę nauczającą. Dyskutowano nad godzinami wykładowymi i całym planem tygodniowym w seminarium. Następnie postanowienia „posiedzenia profesorskiego” przesyłano ordynariuszowi, który miał wyrazić swoją aprobatę i potwierdzić podjęte plany.

Tydzień w seminarium żytomierskim w latach 1826-1828 wyglądał następująco:

Tab. 7. Tygodniowy rozkład zajęć

Poniedziałek	8 ³⁰ -10 ⁰⁰	Teologia moralna
	10 ³⁰ -11 ⁴⁵	Historia Kościoła
	13 ³⁰ -14 ¹⁵	Wymowa duchowna (kaznodziejska)
	16 ⁰⁰ -17 ³⁰	Teologia dogmatyczna
Wtorek	8 ³⁰ -10 ⁰⁰	Teologia moralna
	10 ³⁰ -11 ⁴⁵	Historia Kościoła
	13 ³⁰ -14 ¹⁵	Wymowa duchowna (kaznodziejska)
	16 ⁰⁰ -17 ³⁰	Teologia dogmatyczna
Środa	Rekreacja	

²⁶ DAŻO F. 178, op. 4, d. 146.

Czwartek	8 ³⁰ -10 ⁰⁰	Teologia dogmatyczna
	10 ³⁰ -11 ¹⁵	Prawo kanoniczne
	13 ⁴⁵ -14 ⁰⁰	Administracja Sakramentów św.
	16 ⁰⁰ -17 ⁰⁰	Teologia moralna
Piątek	8 ³⁰ -10 ⁰⁰	Teologia dogmatyczna
	10 ³⁰ -11 ⁴⁵	Prawo kanoniczne
	13 ⁴⁵ -14 ⁰⁰	Ceremonie kościelne
	16 ⁰⁰ -17 ⁰⁰	Teologia moralna
Sobota	8 ³⁰ -10 ⁰⁰	Teologia moralna
	10 ³⁰ -11 ⁴⁵	Śpiew kościelny
	13 ¹⁵ -14 ⁰⁰	Wymowa duchowna (kaznodziejska)

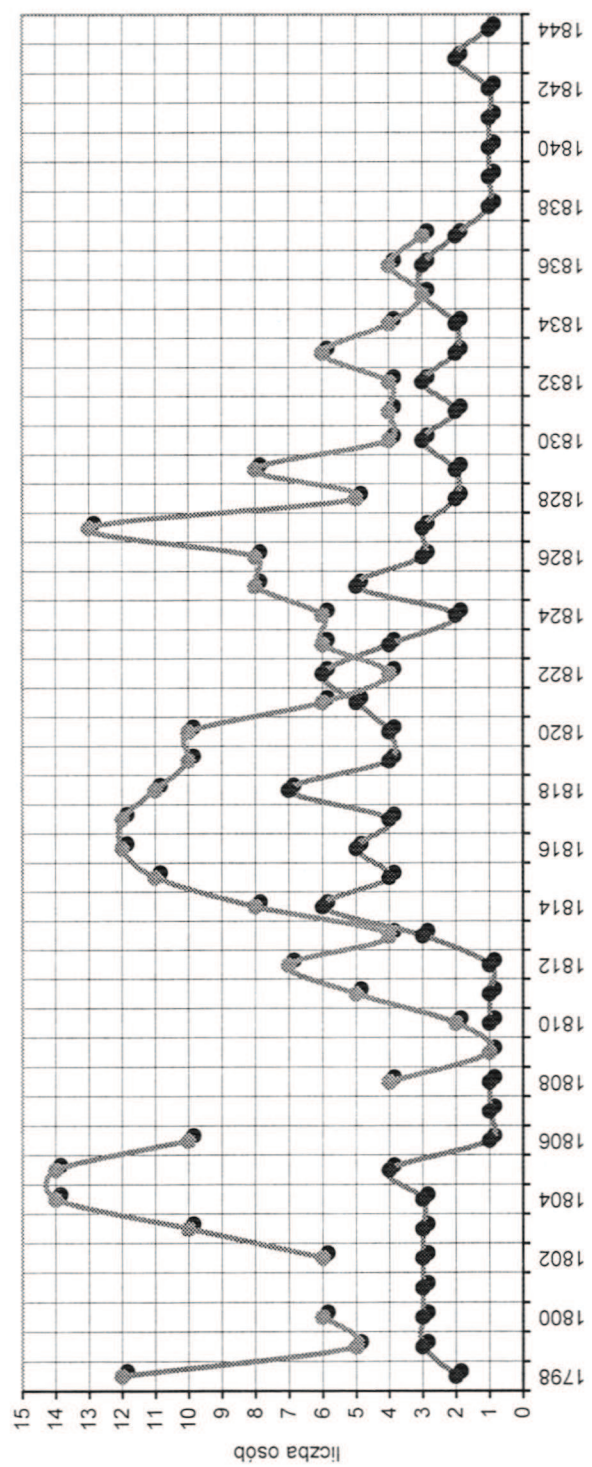
Profesorowie w Żytomierzu nauczali każdego dnia z wyjątkiem środy, która była dniem rekreacyjnym. Zajęcia dzielono na poranne i popołudniowe, które składały się z dwóch lekcji. W sobotę po południu jeden z wychowawców zamiast lekcji odmawiał z alumunami nieszpory, po czym słuchał spowiedzi alumnów.

Oprócz zajęć prowadzonych w seminarium, misjonarze mieli również obowiązki związane z posługą duszpasterską, np.: W. Brazewicz oprócz funkcji regensa seminarium był również kaznodzieją w miejscowej katedrze, K. C. Mieczkowski miał aprobatę władz carskich na słuchanie spowiedzi i odprawianie rekolekcji w Wielkim Poście. Funkcje kapelana szkoły żytomierskiej oraz kapelana w szpitalu sióstr miłosierdzia, sprowadzonych do Żytomierza w 1766 r. przez bpa J. Załuskiego, były przekazywane w zależności od dokonywanych zmian w obsadzeniu stanowisk profesorskich przez nowo przybywających misjonarzy. Jak widać, są to obowiązki, które wymagały czasu i zaangażowania misjonarzy, co też odbywało się kosztem odpowiednich przygotowań do zajęć seminaryjnych i ich prowadzenia.

Pośredni wpływ na poziom wykładów przygotowanych przez profesorów miały nie tylko dodatkowe obowiązki, jakie musieli spełnić, ale również liczba wykładowców, która często się wahała.

Jak już wyżej wspomniano, na początku funkcjonowania seminarium do Żytomierza zostali sprowadzeni trzej misjonarze, którzy mieli się zająć nauczaniem alumnów. Liczba ta była określona w ordynacji seminarium. Początkowo – jak widać z wykresu przedstawionego poniżej – zasady tej ściśle

Liczba profesorów i alumnów w seminarium żytomierskim w latach 1798-1844

przestrzegano do 1804 r.²⁷ Następnie po roku 1805 liczba profesorów gwałtownie spadła, prawdopodobnie wskutek znacznego zmniejszenia w tych latach liczby alumnów. Zależność ta mogła być odwrócona, bowiem w 1809 r. w seminarium przebywał tylko jeden kleryk.

Można wysunąć najbardziej prawdopodobną hipotezę, że liczba alumnów miała wpływ na liczbę profesorów. Nie wspominają źródła jednak o jakimkolwiek kryzysie w zakładzie, mimo to zarysowuje się on na przedstawionym wykresie wyraźnie.

Jeżeli w latach 1806-1812 brakowało nauczycieli, to w 1813-1825 liczba ich znacznie przewyższała początkowo przyjętą ilość profesorów. W roku 1818 liczba profesorów – misjonarzy osiągnęła swoje apogeum (7 profesorów). Próbując odpowiedzieć na pytanie o przyczynę wzrostu liczby misjonarzy-profesorów przy seminarium żytomierskim, zastanówmy się najpierw, czy wszyscy oni zajmowali się nauczaniem w miejscowym seminarium? Najprawdopodobniej część przybyłych misjonarzy prowadziła misję wśród ludności, co było charakterystyczne dla działalności zgromadzenia Wincentego à Paulo. Jednak w rocznych sprawozdaniach wszyscy misjonarze figurowali jako wykładowcy seminarium. Jedną z możliwych przyczyn zwiększenia liczby profesorów-misjonarzy w latach 1813-1820 mógł być zwiększający się przyływ aspirantów, czasami do 20, co potwierdzałoby też postawioną wyżej hipotezę o zależności ilości zatrudnień profesorów od liczby alumnów. Trudno odpowiedzieć na pytanie, z jakich środków utrzymywała się taka liczba misjonarzy, skoro przewidywano fundusze na utrzymywanie tylko trzech profesorów. Sytuacja ta zmieniła się dopiero w 1826 r., kiedy to nastąpił ponowny spadek liczby misjonarzy, podobnie jak w pierwszym dziesięcioleciu XIX w. Liczba profesorów zmalała do dwóch czy trzech, a czasami nawet do jednego wykładowcy, taka sytuacja miała również miejsce w 1838 r. Po rozwiązaniu zgromadzenia w 1842 r., dwaj misjonarze (W. Brazewicz i Ludkiewicz) nadal pozostali w seminarium jako wykładowcy²⁸.

Powróćmy jednak do obowiązków profesorów względem alumnów. Egzaminy dojrzałości, składane przed gremium profesorskim, odbywały się w grudniu i w lipcu pod koniec roku akademickiego. Byli na nich obecni

²⁷ Wykres obejmuje również lata 1843-1844, a zatem okres po kasacie w zaborze rosyjskim zgromadzenia księży misjonarzy, którzy jednak nadal pracowali w zakładzie, ale jako członkowie kleru diecezjalnego.

²⁸ Wincenty Brazewicz rozporządzeniem biskupim nr 2057 z 7.07.1845 r. został – w połączonym seminarium łucko-żytomierskim – przeznaczony na stanowisko ojca duchownego i ekonomy oraz profesora ceremonii kościelnych i kantu.

także kanonicy i wikariusze należący do miejscowej kapituły. Wykładowcy informowali o przedmiotach, z których byli egzaminowani uczniowie oraz o zakresie materiału, jaki został przerobiony i z którego byli odpytywani. Na egzamin do każdego przedmiotu były przygotowywane pytania, które wcześniej, podczas wykładów, były opracowywane i tłumaczone uczniom przez wykładowcę. Podczas egzaminu uczeń był odpytywany według wcześniej przygotowanych pytań i oceniany przez profesorów i przedstawicieli kapituły. Wyniki egzaminów były odsyłane do kancelarii biskupiej.

Do zakresu obowiązków profesorów seminarium oprócz nauczania należała również troska o stronę moralną, a zatem dbanie o obyczaje uczniów i kształtowanie w nich odpowiedniej „postawy kapłańskiej”. Dlatego profesorowie m.in. mieli obowiązek każdego dnia bez wyjątku przygotowywać czytanie duchowne dla uczniów, które odbywano każdego poranka. Jeden z profesorów na medytacjach odbywanych przez uczniów wygłaszał konferencję. Praktyka ta nie zawsze była podtrzymywana, jak miało to miejsce w 1831 r. podczas cholery i zmniejszonej liczby kleryków²⁹. W sprawach wychowania uczniów misjonarze wzorowali się na praktykach wyniesionych z własnych seminarium³⁰.

Biskup K. Cieciszowski sprowadzając w 1785 r. do Żytomierza misjonarzy z Warszawy, oddał „dom [...] murowany, a przez siebie wewnątrz i zewnątrz *in commodum seminarii* zreperowany, z dziedzińcem, oficynką i ogrodem tymże kapłanom, z włożonym na nich obowiązkiem dalszej reparacji, na mieszkanie razem z seminarzystami [...]”. Misjonarze obowiązek ten przyjęli i sumiennie wykonywali. Świadczą o tym późniejsze raporty o stanie zabudowań seminaryjnych, kierowane do biskupa, a także podejmowane co pewien czas prace remontowe gmachu seminarium³¹. W 1837 r. nowo powołany regens W. Brazewicz postanowił dokonać znacznych zmian wewnątrz domu. Zwrócił się do bpa M. Piwnickiego, postulując restaurację pomieszczeń seminaryjnych i zabudowań należących do zakładu. Biskup niestety odmówił, motywując swoją decyzję brakiem funduszy.

Nieporozumienia i kłótnie między profesorami-misjonarzami a hierarchią diecezjalną w Żytomierzu występowały dosyć często. Miały one charakter personalny, zaś źródłem konfliktów była sfera finansowa, np. problemy związane z wypłatą roczną dla profesorów. Niekiedy dotyczyły one wprost zarzą-

²⁹ DAŻO F. 178, op. 4, d. 146.

³⁰ Zob. D u k a ł a, *Formacja uczniów*, s. 11-70; t e n ż e, *Szkoła księży misjonarzy*, s. 120-121.

³¹ DAŻO F. 178, op. 4, d. 218.

dzania seminarium. Jedną z takich „wojen” możemy śledzić dzięki dobrze zachowanej korespondencji miejscowej kapituły i regensa seminarium z biskupem K. Cieciszowskim, który miał rozstrzygnąć o „zwycięstwie” którejś ze stron³². W 1826 r. do seminarium w Żytomierzu przybył nowo mianowany regens, Dominik Czajkowski. Jak dowiadujemy się z korespondencji przysyłanej do kancelarii biskupiej, D. Czajkowski został powołany przez ordynariusza na stanowisko regensa, „by zniszczony [...] ten zakład naukowy, do pierwsiastkowego doprowadzić istnienia”. Innymi słowy, miał w zakładzie przeprowadzić reformy, mające na celu podwyższenie poziomu naukowego seminarium i zwrócenie większej uwagi na wychowanie alumnów. D. Czajkowski dosyć poważnie potraktował powierzone mu obowiązki i zaczął doprowadzać seminarium do „ładu”. W pierwszym raporcie, wysłanym do biskupa na początku lutego, przedstawił godny pożałowania stan seminarium, konkludując, „iż przy dzisiejszej organizacji gospodarki, urządzenie po części duchowe i naukowe zaprowadzone, ostać się długo nie mogą”³³. Najwięcej skarg dotyczyło warunków w seminarium: „[...] brudność pokarmów i ich niedogotowanie, do nie zniesienia; przyznam w otwartości, iż kilka dni z powodu surowego mięsa, o chlebie i szklance piwa, przychodziło bez żadnego nakazu pościć. [...] Zaspokojenia niektórych potrzeb ubogich kleryków, aż do okrucieństwa zaniedbane [...]”³⁴. Raport kończył się oskarżeniem ówczesnego prokuratora Cypriana Puchalskiego. Regens zarzucał mu złe wypełnianie obowiązków i sugerował rozwiązać problem przez „wydalenie seminaryjnego pana [...] oraz zwrócenie rządu ekonomicznego do misjonarzy”.

C. Puchalski należał do miejscowej kapituły i w seminarium sprawował urząd prokuratora od 1825 r. Ponieważ zarządzał kasą seminaryjną, do jego obowiązków należała troska o stół seminaryjny, ubranie alumnów, stan domu seminaryjnego i wszystkie sprawy finansowe z tym związane. Nowo mianowany regens nie był zachwycony sposobem, w jaki pełnił prokurator swoje obowiązki. Urząd ten do 1825 r. sprawowali misjonarze. List wysłany w lutym przez regensa do biskupa miał być pewnym przygotowaniem biskupa na wydarzenia, które miały miejsce później. Pod koniec lutego C. Puchalski został wezwany przez regensa, który „z największą furią, zajadłością i wraskiem” oświadczył, że nie będzie dłużej znosił tak niedbałego wykonywania obowiązków, w związku z czym C. Puchalski miał się starać natychmiast o zwolnienie. Po tak „trudnej rozmowie” prokurator wystosował do biskupa

³² DAŻO F. 178, op. 4, d. 96.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

list relacjonujący o przebiegu całej rozmowy, oczywiście nie ujmując jej pikantnych stron, konkludując: „wolę albowiem tysiąc razy być dzwonkiem w katedrze Excellencissimi Dmi, aniżeli prokuratorem w seminarium, gdzie misjonarze nauczycielami zostają”³⁵. Do całej sprawy wmieszał się kanonik kapituły żytomierskiej Grzegorz Hucewicz, który powiadomił biskupa o wydarzeniach, jakie miały miejsce w seminarium, stając po stronie prokuratora. W następnych listach pisał o trudnej sytuacji panującej w zakładzie, z racji której C. Puchalski nie chce pełnić powierzonych mu obowiązków. D. Czajkowski ciągle nie był zadowolony z prokuratora i na każdym miejscu przypominał o tym klerowi kapitulnemu. 1 marca 1837 r. kanonik katedralny wystosował do bpa K. Cieciszowskiego list, w którym napisał, że „nie mogąc jednak dłużej znosić codziennie obelg i różnych przykrości [C. Puchalski] dziś złożył prokurę i pieniądze seminaryjne oddał J.X. Czajkowskiemu”³⁶. Regens w końcu miał to, do czego dążył, otrzymał z powrotem urząd prokuratora i kasę seminaryjną. Problem jednak nadal nie był rozwiązany z powodu braku stosownego zlecenia ordynariusza. Biskup nie zgodził się na taki sposób rozwiązania całej sprawy i prosił byłego prokuratora, „aby pomieniony obowiązek nadal pełnił i uzupełnił braki” zarzucane mu przez regensa. G. Hucewicz, a za nim i C. Puchalski, w kolejnych swoich listach zapewniali, że ze względu na spokój i ciszę, jaka zapanowała po oddaniu obowiązków prokuratora w ręce misjonarzy, woleliby zostać przy faktach dokonanych. Następnie biskup otrzymał list od regensa żytomierskiego, który „ubolewał”, „iż szacowna wola JW. Biskupa Koadjutora, by prokura do wakacji została przy JX. Puchalskim, wypełniona nie jest”, informując przy tym o przejęciu obowiązków przez misjonarzy.

Podobne incydenty w seminariach prowadzonych przez misjonarzy nie należały do rzadkości³⁷. Jak już wspomniano, miały one często charakter osobisty albo dotyczyły sposobu nauczania kleryków, prowadzenia seminarium, lub też spraw finansowych, czyli wypłat rocznych dla profesorów – co z kolei będzie przedmiotem dalszych rozważań.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

³⁷ Zob. P e t r a n i, *Nauka prawa*, s. 31.

IV. UPOSAŻENIE

Sytuacja materialna kadry nauczającej zależała od wielu czynników. Decydującą rolę odgrywały: uposażenie seminarium, coroczne wpływy z procentów od sum lokowanych na majątkach ziemskich, dochody z wynajmowanych kamienic oraz pełnienie obowiązków duszpasterskich, np.: kapelaństwo w szkołach powiatowych lub w szpitalu sióstr miłosierdzia.

W seminarium żytomierskim „regens i profesorowie wyszczególnieni zostając w zgromadzeniu s. Wincentego à Paulo, stosownie do reguł swego powołania nie odbierają pensji każdy osobno dla siebie, ale wszyscy wspólnie oprócz stołu, stancji z opałem i światłem, odbierają corocznie pensje z funduszków fastowskiego i archidiakonatu kijowskiego srebrem trzysta siedemdziesiąt pięć rubli srebrnych. Na mocy ordynacji i zapisu fundatorki J. W. Sołtykowej”³⁸. Z tej relacji wynika, że misjonarze otrzymywali jedną kwotę wspólną dla wszystkich wykładowców seminarium, którą wypłacał im wikariusz katedralny, czuwający nad finansami seminaryjnymi. A więc podstawy do określenia wysokości pensji nie stanowiły wykładane przedmioty ani łączona grupa przedmiotów czy stanowisko zajmowane w seminarium przez profesora, jak miało to miejsce w zakładach prowadzonych przez księży diecezjalnych. Pensja 375 rs. była przewidywana dla trzech profesorów, co dokładnie wynosiło 125 rs. dla każdego. Gdy natomiast zatrudnieni nie wywiązywali się ze swoich obowiązków, powiększenie kadry nauczającej wiązało się automatycznie z obniżeniem pensji rocznej do 93,75 rs. (dla 4 osób) lub 75 rs. (dla 5 osób). Wysokość wypłaty rocznej przeznaczonej dla misjonarzy nie była stała i w niektórych latach obniżano ją na przykład do 270 rs. Trudno określić, czym było to spowodowane. Mogło się to wiązać z zaniknięciem funduszków lub dochodu z procentów sum seminaryjnych, czy też ich odzyskaniem. Należy jednak zaznaczyć, że oprócz wypłaty odbieranej przez misjonarzy mieli oni zapewniony „stół, stancję z światłem i opałem”, innymi słowy wyżywienie, pomieszczenie z zapewnieniem opału w zimie i świecy. Co do wypłat związanych z posługą duszpasterską misjonarzy-profesorów, to w źródłach nie występują żadne wzmianki o wysokości ich pensji.

Dla porównania zarobków przyjrzyjmy się wypłatom rocznym profesorów w seminarium łuckim, prowadzonym przez kler diecezjalny.

³⁸ DAŻO F. 178, op. 6, d. 274.

Tab. 8. Dochód roczny profesorów z tytułu wykładanych przedmiotów w seminarium łuckim

Przedmiot	Dochód roczny (w rs., kop.)
śpiew kościelny	15,00
wymowa kościelna	45,00
łacina	45,00
teologia moralna	48,75
teologia moralna i ceremonie kościelne	87,75
teologia dogmatyczna i historia Kościoła	128,25
teologia moralna, ceremonie kościelne i śpiew kościelny	173,25
teologia dogmatyczna, historia Kościoła, Pismo św.	173,25

Profesor na stanowisku regensa otrzymywał zapłatę w wysokości 63,75 rs. Jak widać, wypłaty misjonarzy-profesorów w porównaniu z innymi seminariami diecezji, w tym wypadku łuckiej, przedstawiały się ubogo, zwłaszcza, gdy weźmie się pod uwagę fakt, iż misjonarze nauczali niekiedy 3-4 przedmiotów. Równocześnie należy podkreślić, że księża diecezjalni oprócz pensji w seminarium pobierali jeszcze wypłaty przysługujące im z tytułu pełnienia godności i urzędów diecezjalnych. Zatem pensje zakonników zmieniały się w zależności od ilości zatrudnionych wykładowców lub sum pozyskanych z tytułu zapisów funduszowych. Poza tym misjonarze, w odróżnieniu od kleru diecezjalnego, nie zajmowali żadnych stanowisk w hierarchii diecezjalnej.

Zdarzało się, iż niektórzy z profesorów nie byli zadowoleni z sytuacji panującej w seminarium, jak to miało miejsce w 1831 r., kiedy Michał Skibicki, regens seminarium, w liście do biskupa M. Piwnickiego na zakończenie roku szkolnego, oczekiwał od niego stosownych zmian w zarządzaniu seminarium. Trudno powiedzieć jakie motywy kierowały regensem w tym liście. Wydaje się, że pragnął on zmiany bądź gruntownej reformy w tym zakładzie, o czym świadczy zakończenie listu: „Jeżeli na zasadach dotychczasowych i trybie dawniejszym pozostanie [seminarium], więc o uwolnienie od obowiązków rządzenia i dawania w nim lekcji będę się starał niezwłocznie i niezmiernie”³⁹.

Późniejszy raport M. Skibickiego ilustruje cały obraz seminarium żytomierskiego. Regens ubolewa nad tym, że według ordynacji przy seminarium

³⁹ DAŻO F. 178, op. 4, d. 146.

miało przebywać trzech profesorów, a tymczasem przebywa tylko dwóch, na barki których złożono wszystkie obowiązki, zaś ich zapłata nie przekracza pensji profesorskiej. „Dziś zaś, odbywając obowiązki regensa, profesora i prokuratora, a pensja tylko profesorska 600 złp. [90 rs. PG] dochodzi z woli JW śp. Metropolity, z której nędznej pensji prócz obiadu i kolacji i pomieszkania, wszystkie potrzeby zaspokajając *quod victum et amictum*, kto potrafi bez święcenia łokciami i połykania śliny?”⁴⁰ Następnym punktem desperacji regensa było przedstawienie biskupowi M. Piwnickiemu wzajemnej relacji między seminarium łuckim a żytomierskim: „Znana jest Jaśnie Wielmożnemu Pasterzowi dezercja alumnów z Seminarium Żytomierskiego do Łuckiego, również wiadome jest Jego Pasterskiej Mości bezprawne przyjęcie tychże do seminarium łuckiego, stąd tedy wynikało, że ustawy ducha istotnego seminarium stanowiące, były za nieważne, zwierzchność seminarium wzgardzona”⁴¹. Trudno powiedzieć, jakie działania zostały podjęte przez biskupa w związku z raportem M. Skibickiego, bowiem w archiwach seminarium nie odnaleziono specjalnych rozporządzeń w tej sprawie. Regensem jednak pozostał on przez rok (do 1832), a później jego miejsce zajął J. Kuźmicki.

Przytoczony przykład przybliży nam ówczesne warunki, w jakich pracowali misjonarze w Żytomierzu. Jak widać, zdarzało się nieraz, że jeden profesor pełniąc obowiązki kilku wykładowców otrzymywał zapłatę z tytułu tylko jednego stanowiska. To właśnie ciężkie warunki materialne i ciągle pogarszająca się sytuacja z klerykami, którzy – jak wyżej wspomniano – bez żadnej reakcji ordynariusza opuszczali seminarium w Żytomierzu udając się do Łucka, prawdopodobnie zmusiły regensa do wystosowania owego listu. Przypadki takie nie zdarzały się w Łucku, gdzie nauczający tam kler diecezjalny oprócz dochodów z seminarium czerpał korzyści materialne z tytułu łączonych obowiązków duszpasterskich i administracyjnych w diecezji.

Omawiając roczne pensje i warunki, w jakich pracowali profesorowie, nie można nie wspomnieć sytuacji mieszkaniowej wykładowców. Kwestia mieszkaniowa w Żytomierzu była rozwiązywana przez ordynację z 1799 r., która misjonarzom przyznawała mieszkanie w domu murowanym, w którym zamieszkiwali także alumni, przebywający pod okiem wychowawców. Zachował się opis mieszkań profesorskich, który przedstawia je w następujący sposób: „stancja pierwsza od superiora [regensa PG] zamieszкана, do której drzwi pojedyncze sosnowe nie fugowane, z zamkiem dobrym francuskim przeszłego

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

roku zrobionym. W tej stancji okno jedno z kratą na dziedziniec facjaty wychodzące. Piec holenderski z kamienia tego roku postawiony, podłoga z tarcic, sufit drewniany ordynaryjny⁴². Mieszkanie profesora budową nie różniło się od „stancji” alumnów. Każde mieszkanie posiadało jedno okno i piec, przy czym drzwi, podłoga i sufit były drewniane. Stancje profesorów także niczym nie różniły się od siebie. Różnice między mieszkaniami alumnów i profesorów zauważalne są jedynie w wyposażeniu wnętrza, na które w przypadku wykładowcy składały się: „stoliczek mały z szufladkami, stoliczek większy z szufladkami, kanapa bez poręczów płóciennym pokrytych półścienych, stołek z poręczami, taborecik płóciennym w kratki pokryty, łóżko z materacem i szafą przenośną⁴³”.

Podsumowując można powiedzieć, że sytuacja materialna księży misjonarzy w seminarium żytomierskim nie była najlepsza. Wynagrodzenia roczne często ulegały zmianie i były zależne od sum funduszowych. Obniżenie liczby kadry nauczającej w zakładzie nie wiązało się z pobieraniem większych dochodów przeznaczonych dla jednego z profesorów, jednak wpływało na rozdzielanie przedmiotów lekcyjnych pomiędzy dwóch nauczających, co w pewnej mierze odbywało się kosztem jakości prowadzonych wykładów.

Decydujące znaczenie dla przyszłości seminariów na ziemiach zaboru rosyjskiego miał ukaz Mikołaja I z 19 listopada 1843 r.⁴⁴ W myśl tego rozporządzenia seminaria zostały wyjęte spod jurysdykcji biskupów i uzależnione od Akademii Petersburskiej. Fundusze należące do seminariów państwo skonfiskowało, a ich utrzymanie uzależnione zostało od skarbu państwa. Dobra należące do seminariów zostały zasekwestrowane, zaś ilość seminarzystów miała być uzależniona od liczby etatów przyznanych przez państwo dla kształcenia kleru. W latach 1841-1844 rząd rosyjski zamknął wszystkie zakłady kształcące kler diecezjalny poza stolicami diecezji. Seminarium łuckie zostało przeniesione i umieszczone w klasztorze bernardyńskim w Żytomierzu, dokąd wcześniej przeniósł swoją rezydencję bp M. Piwnicki. Kształcono tam kler dla diecezji łucko-żytomierskiej, lecz tym razem bez księży misjonarzy, którzy skończyli tu swoją działalność w 1842 r.

⁴² DAŻO F. 178, op. 51, d. 3.

⁴³ DAŻO F. 178, op. 51, d. 9.

⁴⁴ Por. B. K u m o r, *Sieć seminariów duchownych obrządku łacińskiego w okresie niewoli narodowej (1772/95-1918)*, „Annalecta Cracoviensia” 4(1972), s. 362; P e t r a n i, *Nauka prawa*, s. 125.

BIOGRAMY

Brazewicz Wincenty ur. w 1803 r. w rodzinie szlacheckiej w gub. wileńskiej. W latach 1812-1822 uczył się w szkole prowadzonej przez bernardynów w Datnowie gub. wileńska, następnie (1822-1826 w wileńskim diecezjalnym seminarium. Studiował na Uniwersytecie Wileńskim w latach 1826-1828, zdobywając stopień kandydata. Świecenia kapłańskie przyjął w 1828 roku i został profesorem seminarium w Mohylewie. Po uzyskaniu w 1830 r. stopnia magistra nauczał najprawdopodobniej w Łyskowie w szkole powiatowej (1833-1835). W roku 1835 został skierowany ponownie do seminarium mohylewskiego, gdzie przez rok pełnił funkcję regensa. Dnia 14.06.1837 r. został mianowany na regensa seminarium w Żytomierzu oraz pełnił funkcję diecezjalnego egzaminatora i kaznodziei łuckiego do 06.09.1844 r. W seminarium żytomierskim wykładał teologię moralną, ceremonie kościelne i śpiew kościelny oraz zarządzał sprawami gospodarczymi (ekonom).

DAŻO F. 178, op. 7, d. 283; *Directorium Officii divini ac missarum ad usum dioecesis Luceoriensiss pro anno Domini 1841* [...] b. m. r.; A. S c h l e t z, *Słownik biograficzny Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Polsce (1651-1951)*, Kraków (mps AMS), s. 103; J. M. G i ż y c k i, *Seminaria diecezjalne w zaborze rosyjskim pod zarządkiem Księża Misjonarzy*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń” 19(1913), s. 241; J. W o ł c z a ń s k i, *Katalog grobów duchowieństwa rzymskokatolickiego, ormiańskiego i greckokatolickiego oraz sióstr zakonnych na cmentarzach w Żytomierzu, Czerniowcach i Odessie*, NP 95(2001), s. 362 (autor błędnie odczytał nazwisko).

Broniewicz Jan s. Leona ur. 13.08.1793 r. w Potoce pow. sokolski obwód białostocki, w rodzinie szlacheckiej. Sześć lat uczył się w gimnazjum białostockim. Do zgromadzenia wstąpił w Wilnie 12.09.1813 r. Wyświęcony 28.07.1818 r. w Wilnie, po czym został wysłany do żytomierskiego seminarium na stanowisko profesora. W latach 1818-1825 przebywał w Żytomierzu, gdzie nauczał historii Kościoła, teologii moralnej i wymowy kaznodziejskiej. W późniejszych latach zajmował stanowisko profesora teologii dogmatycznej i Pisma św. oraz pełnił obowiązek prokuratora seminarium. W 1837 r. stał na czele domu misjonarzy w Łyskowie pow. wołkowyski.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; F. 178, op. 4, d. 85; F. 178, op. 4, d. 67; J. M. G i ż y c k i, *Księża Misjonarze w Łyskowie*, Kraków 1915, s. 38.

Chełmowski Michał Stanisław (J. M. Giżycki a za nim autorzy biografów księży misjonarzy wymienia jego nazwisko jako Chełmoński) ur. 07.05.1769 r. w pow. nowogródzkim gub. grodzieńska. Uczył się w Nieświeżu i Głównej Szkole Litewskiej. 19.10.1788 r. (autorzy biografów księży misjonarzy datę wstąpienia do zgromadzenia podają na 9.11.1788 r.) wstąpił do

zgromadzenia. Śluby złożył 10.11.1790 r. Po pięcioletnim studium władał łaciną, niemieckim, francuskim i znał język żmudzki. Dnia 25.08.1793 r. został wyświęcony za dyspensą *obetate et temporibus* przez bpa P. Toczyłowskiego i bpa Belinieńskiego kantora wileńskiego. Jeszcze przed święczeniami został przeznaczony na profesora filozofii w seminarium wileńskim. W latach 1794-1797 pełnił funkcję regensa seminarium internum, następnie został skierowany do Łyskowa w powiecie wołkowyskim na prefekta szkół powiatowych, gdzie też dawał lekcje francuskiego. W roku 1799 został skierowany do Żytomierza, gdzie do 1805 r. był profesorem nauki katechizowania i pełnił funkcję egzaminatora diecezjalnego. W 1814 r. jako delegat domu zasławskiego brał udział w konwencji prowincjonalnym misjonarzy w Wilnie. Po konwencji został skierowany do Iłkukszy, gdzie pełnił funkcję superiora domu i dziekana semigalskiego. Od 1824 r. ponownie przebywał w Wilnie w charakterze asystenta domu. W 1832 r. był przełożonym domu w Zasławiu oraz dziekanem zasławskim. W 1847 r. będąc inwalidą, zamieszkał przy kaplicy w Kozłowicach w okolicy Słonima.

DAŻO F. 178, op. 51, d. 9; F. 178, op. 4, d. 5; *Directorium Officii divini ac missarum ad usum dioecesis Luceoriensiss pro anno Domini 1802* [...], Luceoriae b. r.; S m o r a, *Seminarium diecezjalne w zaborze rosyjskim*, s. 240; J. M. G i ż y c k i, *Księża Misjonarze w Iłkukszczie*, Gniezno 1909, s. 12, 16; t e n ż e, *Księża Misjonarze w Wilnie*, Kraków 1916, s. 56, 60; t e n ż e, *Księża Misjonarze w Zasławiu i Białymstoku*, Kraków 1913, s. 12; *Misjonarze św. Wincentego à Paulo w Polsce (1651-2001)*, red. W. Bomba, J. Dukąła, S. Rospond, W. Umiński, Kraków 2001, t. II, s. 83-84.

Cichocki Leon s. Ignacego ur. 11.04.1790 r. w rodzinie szlacheckiej. Uczył się sześć lat (1802-1808) w szkole w Szczuczynie gub. grodzieńska. Następnie w 1808 r. został przyjęty do misjonarzy w Wilnie, gdzie po pięcioletnich studiach został w 1814 r. wyświęcony. Został skierowany na stanowisko profesora do smiłowskiego seminarium pow. ihumeński, gub. mińska. W 1816 r. znalazł się w Żytomierzu, gdzie nauczał Pisma św., prawa kanonicznego i ceremonii kościelnych, równocześnie był kapelanem w szpitalu sióstr miłosierdzia. Następnie do 1818 r. uczył teologii moralnej, wymowy kaznodziejskiej i łaciny. (J. M. Giżycki podaje, że w latach 1791, 1808, 1814 L. Cichocki przebywał w Krasławiu).

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; G i ż y c k i, *Księża Misjonarze w Zasławiu i Białymstoku*, s. 11.

Czajkowski Dominik ur. w 1796 r. w rodzinie szlacheckiej na Litwie. Uczęszczał do szkoły powiatowej upitskiej w Poniewieżu, gub. wileńska (01.09.1807-30.06.1812). 15.02.1813 r. wstąpił do zgromadzenia i uczył się w seminarium „Montis Salvatores” do 30.06.1818 r. W latach 1818-1823

uczył przy szkołach powiatowych w Łyskowie, pow. wołkowyski, i Krasławiu matematyki, fizyki i historii naturalnej, pełnił funkcję prefekta w szkole powiatowej dunaburskiej, gub. witebska. Studia kontynuował na Uniwersytecie Wileńskim (01.09.1823-30.06.1825) uczęszczając na: matematykę i mechanikę racjonalną, geometrię analityczną, astronomię, architekturę, geodezję wyższą, fizykę, chemię, zoologię, botanikę, mineralogię oraz geometrię deskrypcyjną. Po ukończeniu studiów otrzymał stopień kandydata filozofii. Równocześnie łączył naukę z funkcją profesora w seminarium wileńskim, gdzie wykładał teologię dogmatyczną i algebrę. Dnia 08.12.1825 r. został skierowany do seminarium żytomierskiego, gdzie pozostał do 1835 r. ucząc teologii moralnej, historii Kościoła, śpiewu kościelnego oraz ceremonii kościelnych. W latach 1830/31(?) był regensem tamtejszego zakładu, w 1837 r. – kapelanem w Sławucie, dek. zasławski, a w 1841 r. – proboszczem w Krzywinie dek. ostrogski.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 96; F. 178, op. 4, d. 147; *Directorium Officii divini ac missarum ad usum dioecesis Luceoriensiss pro anno Domini 1837* [...] b. m. r.; Dir. 1841; G i ż c k i, *Misjonarze w Łyskowie*, s. 32; t e n ż e, *Księża Misjonarze w Krasławiu*, Kraków [po 1912], s. 21, 22.

Dębiński Tomasz ur. 21.05.1768 r. na Mazowszu, pow. przasnicki. Do zgromadzenia wstąpił 16.10.1787 r. uczył się w seminarium wileńskim. Dnia 01.04.1793 r. przyjął święcenia kapłańskie z dyspensą *a temporibus* w Krakowie z rąk bpa J. Olechowskiego sufragana krakowskiego. Od 12.10.1793 do 1805 r. przebywał w seminarium żytomierskim nauczając śpiewu kościelnego i ceremonii kościelnych.

DAŻO F. 178, op. 51, d. 9; F. 178, op. 4, d. 5; F. 178, op. 6, d. 55; Dir. 1802.

Grzymałowski Piotr ur. w 1784 r. w rodzinie szlacheckiej. Uczył się w seminarium wileńskim misjonarzy a następnie kontynuował w seminarium w Zasławiu gub. wołyńska. Po wyświęceniu, dnia 08.11.1813 r. został wysłany do seminarium żytomierskiego, gdzie nauczał łaciny i wymowy kaznodziejskiej.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274.

Iwaskiewicz Donat s. Michała ur. 13.09.1795 r. w pow. dunaburskim, gub. witebska w rodzinie szlacheckiej. Uczył się w powiatowej szkole dunaburskiej, następnie wstąpił do zgromadzenia i uczył się w seminarium wileńskim. Wyświęcony 24.10.1818 r., został nauczycielem filozofii w seminarium wileńskim, a następnie w latach 1825-1827 był profesorem w semi-

narium żytomierskim, gdzie uczył teologii moralnej, wymowy kaznodziejskiej i literatury łacińskiej.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 85.

Izbicki Jan s. Franciszka ur. 27.02.1793 r. w rodzinie szlacheckiej. Uczęszczał przez pięć lat do szkoły powiatowej w Szczuczynie prowadzonej przez pijarów. 02.07.1815 r. wstąpił do zgromadzenia i uczył się w seminarium. Wyświęcony został 3.08.1819 r., po czym wysłany do Żytomierza. W tamtejszym seminarium w latach 1819-1822 uczył teologii moralnej, ceremonii kościelnych, śpiewu kościelnego i wymowy kaznodziejskiej.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; F. 178, op. 4 d. 67; Wołyniak, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 54.

Koc Ignacy ur. w 1800 r. (niektóre źródła podają r. 1802) w rodzinie szlacheckiej na Podlasiu. Nauki początkowe pobierał w szkołach siematyckich, pow. bielski, gub. grodzieńska. Do zgromadzenia wstąpił w 1820 r. W seminarium wileńskim uczył się w latach 1823-1826, w tym czasie (1824-1826) uczęszczał na wykłady na uniwersytecie wileńskim. Święcenia kapłańskie przyjął w 1826 r., po czym do 1830 r. był profesorem Pisma św. w seminarium wileńskim. Następnie został skierowany do seminarium żytomierskiego, gdzie przebywał do 1832 r., potem wyjechał do Worń, pow. telszewski.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 159; F. 178, op. 4, d. 147; A. Schletz, *Słownik biograficzny*, s. 504; Wołyniak, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 56, 57.

Kolenda Maciej (niekiedy Kolęda) s. Macieja ur. 10.06.1781 r. w rodzinie szlacheckiej w pow. nowogródzkim, gub. wileńska. Uczył się siedem lat w szkole w Borunie, gub. wileńska. Do zgromadzenia wstąpił w 1809 r. w Zaslawiu, gdzie przebywał dwa lata w szkole parafialnej, po czym przeniesiony do seminarium w Wilnie, po trzechletnim studium został 09.01.1814 r. wyświęcony. Po przyjęciu święceń skierowany do seminarium żytomierskiego, gdzie w latach 1814-1818 uczył teologii dogmatycznej, śpiewu kościelnego, ceremonii kościelnych i literatury łacińskiej. W latach 1820-1825 uczył w seminarium białostockim. W 1832 r. przebywał w Siemiatyczach, gdzie zmarł w 1832 r.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; Giżycki, *Księża Misjonarze w Zaslawiu i Białymstoku*, s. 17; tenże, *Księża Misjonarze w Siemiatyczach, Smilowiczach, Orszy i Oświeju*, [b.m.w.] 1911, s. 7.

Kuźmicki Józef ur. w 1792 r. w rodzinie szlacheckiej. Uczęszczał do szkoły w Krasławiu gub. witebska. W zgromadzeniu od 1813 r. Seminarium misjonarskie w Wilnie ukończył w 1817 r. i w tym roku przyjął święcenia.

W latach 1817-1821 sprawował urząd regensa w seminarium w Wilnie i uczył prawa kanonicznego, filozofii i historii Kościoła. W Żytomierzu przebywał w latach 1832-1836, gdzie pełnił funkcję regensa tamtejszego seminarium.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 159; F. 178, op. 4, d. 147; Wołyniak, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 56.

Lenczewski Tomasz ur. w 1810 r. w rodzinie szlacheckiej. Do szkoły uczęszczał w Choroszynie, okręg białostocki. W roku 1829 wstąpił do zgromadzenia w Wilnie i rozpoczął naukę w tamtejszym seminarium. W latach 1836-1841 r. był profesorem seminarium w Żytomierzu.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 147; Dir. 1837; Dir. 1841; Smora, *Seminarium diecezjalne w zaborze rosyjskim*, s. 241; tenże, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 60.

Lorent Józef s. Jana ur. 23.10.1784 r. w Zwirgdajcie, gub. wileńska. Uczył się siedem lat w szkołach powiatowych w Kownie i Datnowie, tej ostatniej prowadzonej przez bernardynów, gub. wileńska. Do zgromadzenia wstąpił 02.09.1806 r. i rozpoczął naukę w seminarium wileńskim. Po pięciu latach pobytu w seminarium, dnia 4.08.1811 r. został wyświęcony i wysłany do seminarium w Krasławiu, gdzie pełnił funkcję regensa i uczył teologii dogmatycznej, prawa kanonicznego i wymowy kościelnej. W roku 1814 został przeniesiony na probostwo w miejscowości Ihumeń gub. mińska. Po roku został przeniesiony do seminarium archidiecezjalnego w Mohylewie, gdzie przez trzy lata uczył teologii moralnej, historii Kościoła i ceremonii kościelnych. W 1818 r. został wysłany do Żytomierza, gdzie objął funkcję regensa i prokuratora seminarium oraz kapelana szkoły żytomierskiej. W tym samym czasie sprawował funkcję superiora księży misjonarzy w Wilnie. W seminarium żytomierskim w latach 1818-1820 uczył literatury łacińskiej i ceremonii kościelnych.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; F. 178, op. 4, d. 67; Wołyniak, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 52-53.

Ludkiewicz [b. im.] misjonarz, nauczał łaciny i języka rosyjskiego w seminarium żytomierskim w roku 1843 (?).

DAŻO F. 178, op. 7, d. 283.

Mieczkowski Kazimierz Cyprian ur. 2.03.1761 r. w rodzinie szlacheckiej w okolicach Wilna. Do zgromadzenia wstąpił 19.11.1779 r. i rozpoczął studia w seminarium wileńskim. Władał językiem francuskim, niemieckim i włoskim. Wyświęcony 20.08.1784 r. w Wilnie przez bpa sufragana wileńskiego T. Zienkiewicza. Wyznaczony do misji ludowych po kościołach wiejskich

w diecezji wileńskiej. W latach 1785-1788 był w seminarium mohylewskim profesorem teologii dogmatycznej i historii „narodowej”. Następnie od 1786 r. był regensem tegoż seminarium i uczył historii Kościoła, filozofii i prawa kanonicznego. Od 1788 r. przez sześć lat sprawował urząd penitencjariusza w archidiecezji mohylewskiej. W 1794 r. wrócił do Wilna, gdzie w seminarium misjonarzy uczył teologii moralnej, historii powszechnej i matematyki, jednocześnie sprawując urząd asystenta, czyli wicesuperiora. W latach 1797-1808 przebywał w Żytomierzu, gdzie sprawował urząd regensa seminarium i wykładał teologię moralną oraz historię Kościoła. W 1825 r. – superior misjonarzy w Łyskowie.

DAŻO F. 178, op. 51, d. 9; F. 178, op. 5, d. 4; F. 178, op. 6, d. 55; Dir. 1802; S m o r a, *Seminarium diecezjalne w zaborze rosyjskim*, s. 240; t e n ż e, *Księża Misjonarze w Łyskowie*, s. 34.

Narkiewicz Maciej s. Kazimierza ur. 03.02.1785 r. w rodzinie szlacheckiej w pow. wilkomierskim, gub. wileńska. Przez sześć lat uczył się w szkole powiatowej prowadzonej przez bernardynów w Traszkunach, gub. wileńska. W 1808 r. wstąpił do zgromadzenia i rozpoczął studia w wileńskim seminarium. W 1813 r. przyjął święcenia kapłańskie i został skierowany na stanowisko profesora do seminarium smiłowskiego, gdzie uczył filozofii. W roku 1814 przybył do seminarium żytomierskiego, gdzie do 1816 r. wykładał teologię moralną i uczył wymowy kościelnej. W 1836 r. był superiorem w Zasławiu. Po likwidacji zakonu pozostał proboszczem w Zasławiu do 1851 r. W 1841 r. pełnił funkcję egzaminatora diecezjalnego. Zmarł w Zasławiu w 1851 r.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; Dir. 1837; Dir. 1841; G i ż y c k i, *Księża Misjonarze w Zasławiu i Białymstoku*, s. 12; S c h l e t z, *Słownik biograficzny*, s. 140.

Nierowicz Ludwik s. Antoniego ur. 18.08.1786 r. w Kretyndze, pow. telszewski, gub. wileńska w rodzinie szlacheckiej. W 1803 r. zaczął uczęszczać do miejscowej szkoły powiatowej, w której uczył się przez pięć lat. Do zgromadzenia wstąpił w 1808 r. i został przyjęty do seminarium, po ukończeniu którego 07.09.1813 został wyświęcony przez bpa Kossakowskiego. Pozostawiony w seminarium internum był profesorem filozofii, Pisma św., wymowy kaznodziejskiej i historii Polski. Do Żytomierza przybył w sierpniu 1818 r. Nauczał teologii dogmatycznej, śpiewu kościelnego i ceremonii kościelnych.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274.

Ossoliński Jan s. Adama ur. 06.06.1780 r. w woj. mazowieckim w ziemi wiskiej w rodzinie szlacheckiej. W 1791 r. zaczął uczęszczać do szkoły po-

wiatowej w Szczuczynie gub. grodzieńska. W 1801 r. wstąpił do zgromadzenia i przez jeden rok pobierał nauki w szkole prowadzonej przez misjonarzy w Hłuszcze w Kurlandii. Następnie uczył się w seminarium wileńskim. Po wyświęceniu w 1805 r. został skierowany do Łyskowa pow. wołkowyski gub. grodzieńska, gdzie nauczał literatury łacińskiej i polskiej oraz prawa i historii; przez okres dwóch lat pełnił obowiązki przełożonego tejże szkoły (od 1808 r.). W latach 1810-1813 był profesorem seminarium żytomierskiego i uczył teologii moralnej oraz wymowy kaznodziejskiej. W tym czasie pełnił obowiązki prokuratora seminarium i szpitala sióstr miłosierdzia. W roku 1813 wyjechał do Wilna, gdzie uczył w tamtejszym seminarium dogmatyki i wymowy kaznodziejskiej. Po roku jednak znów wrócił do Żytomierza i objął stanowisko regensa zakładu oraz pełnił funkcję spowiednika sióstr miłosierdzia i zastępcy kapelana szkoły powiatowej. W tym samym czasie uczył w seminarium łaciny i historii Kościoła do 1818 r. W roku 1820 był regensem seminarium w Zwinogródku.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; G i ż y c k i, *Księża Misjonarzy w Łyskowie*, s. 29.

Skibicki Michał ur. w 1797 r. w rodzinie szlacheckiej. Od 1.09.1814 r. przez pięć lat uczęszczał do szkoły w Tykocinie. Dnia 27.08.1819 został przyjęty do zgromadzenia misjonarzy i zaczął naukę w seminarium „Montis Salvatores”, które ukończył 30.06.1821 r. Został skierowany do szkół powiatowych w Dunaburgu i Krasławiu, gdzie przez rok uczył gramatyki języka polskiego, łaciny oraz kaligrafii. W latach 1823-1825 uczył przy szkole parafialnej w Zaslawiu. 19.04.1825 r. przybył do Żytomierza, gdzie uczył w seminarium dogmatyki, prawa kanonicznego i ceremonii kościelnych. W latach 1831-1832 był regensem seminarium żytomierskiego.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 96; DAŻO F. 178, op. 4, d. 147; G i ż y c k i, *Księża Misjonarze w Krasławiu*, s. 21.

Smółko Tadeusz s. Antoniego ur. w 1776 (A. Schletz podaje na Żmudzi) w rodzinie szlachty wileńskiej. Seminarium ukończył w Wilnie. Po święceniach zajął stanowisko profesora w seminarium diecezjalnym w Wilnie, gdzie uczył wymowy kaznodziejskiej i metafizyki. Następnie w 1806 r. został destynowany do seminarium w Krasławiu oraz do funkcji parafialnych. Z Krasławia został wezwany do Wilna, a 26.09.1813 r. wysłany do seminarium żytomierskiego. W Żytomierzu (1813-1814) pełnił funkcję regensa.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; W o ł y n i a k, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 22, 53, 55; G i ż y c k i, *Księża Misjonarze w Hłuszcze*, s. 13; t e n ż e, *Księża Misjonarzy w Krasławiu*, s. 8; S c h l e t z, *Słownik biograficzny*, s. 361.

Snarski Mateusz s. Wojciecha stanu szlacheckiego, z obwodu białostockiego. Do szkół uczęszczał w Grodnie (1810-1811), a następnie w Tykocinie (1811-1814). Do zgromadzenia wstąpił 24.10.1814 r. w Wilnie, gdzie odbył naukę w seminarium, wyświęcony został 21.09.1819 r. Początkowo przez rok uczył filozofii w seminarium wileńskim, a następnie został wysłany przez zwierzchność zakonną do seminarium w Krasławiu, gdzie uczył dogmatyki i historii Kościoła oraz pełnił funkcję kapelana szkół miejscowych. W latach 1822-1825 był profesorem seminarium żytomierskiego. W tym czasie uczył teologii moralnej, wymowy kaznodziejskiej, literatury łacińskiej, ceremonii kościelnych i śpiewu kościelnego.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 67; W o ł y n i a k, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 54; t e n ż e, *Księża Misjonarze w Krasławiu*, s. 13, 21.

Stańczyk Józef s. Michała ur. 19.05.1887 r. w Popielach pow. traszkuński, gub. wileńska w rodzinie szlacheckiej. Do zgromadzenia wstąpił w 1809 r. w Wilnie. Stamtąd został przeniesiony do Zasławia, gdzie przeszedł formację i kurs nauk seminaryjnych. W 1814 r. został wyświęcony i skierowany do seminarium żytomierskiego. W latach 1814-1818 uczył teologii moralnej, dogmatyki, historii Kościoła, Pisma św. i wymowy kościelnej. Od 1815 r. pełnił obowiązki prokuratora seminaryjnego i katechety w szpitalu sióstr miłosierdzia. W 1837 r. był prokuratorem domu sióstr miłosierdzia w Żytomierzu.

DAŻO F. 178, op. 6, d. 274; Dir. 1837; S m o r a, *Seminarium diecezjalne w zaborze rosyjskim*, s. 241.

Starewicz Franciszek ur. w 1807 r. w rodzinie szlacheckiej. Uczęszczał do szkoły powiatowej prowadzonej przez bernardynów w Datnowie, gub. wileńska. W latach 1827-1833 odbył studia w seminarium misjonarskim w Wilnie, po ukończeniu których został wyświęcony. (W źródłach w latach 1828-1830 F. Starewicz występuje jako prof. fizyki w szkole powiatowej w Wołkowyskach, co jest sprzeczne z wcześniejszymi datami nauki w seminarium wileńskim). W 1833 r. został skierowany do Żytomierza. W 1836 r. przebywał w Krasławiu.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 147; W o ł y n i a k, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 57, 60; t e n ż e, *Księża Misjonarze w Zasławiu i Białymstoku*, s. 13.

Szatkowski Mateusz s. Mateusza ur. 21.09.1765 w Mławie (Królestwo Polskie – Mazowsze). Nauki początkowe odbył w Warszawie. Do zgromadzenia wstąpił 06.03.1785 r. Święcenia kapłańskie przyjął 04.06.1790 r. Początkowo pracował jako profesor w seminarium krasławskim, gdzie później pełnił

obowiązki regensa. W tym czasie był również przełożonym domu w Krasławiu. W roku 1820 został skierowany przez zwierzchność zakonną do Żytomierza, gdzie pełnił obowiązki regensa seminarium i kapelana szkół żytomierskich. Od 1822 r. nauczał w seminarium literatury łacińskiej i śpiewu kościelnego. (A. Schletz jako datę śmierci Szatkowskiego podaje rok 1823).

DAŻO F. 178, op. 4, d. 67; G i ż y c k i, *Księża Misjonarze w Krasławiu*, s. 7; S c h l e t z, *Słownik biograficzny*, s. 410.

Tomasie Kazimierz ur. w 1764 r. Na kapłana wyświęcony w roku 1790. W roku 1805 uczył w seminarium żytomierskim teologii moralnej i dogmatycznej oraz Pisma św.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 5.

Woliński Franciszek ur. w 1800 r. w rodzinie szlacheckiej. Uczył się w Siemiatyczach. Mając 16 lat został przyjęty do zgromadzenia w Wilnie, gdzie do 1821 r. przechodził formację w seminarium internum. W latach 1821-1823 odbył studia językoznawcze. W roku 1826 został wyświęcony i skierowany do kolonii saratowskich, gdzie pełnił posługę duszpasterską wśród tamtejszych katolików. Do Wilna powrócił w 1828 r. i został profesorem w seminarium internum. Od 1830 r. był profesorem seminarium samogickiego. W roku 1833 wrócił ponownie do Wilna i zaczął uczyć w seminarium internum, pełniąc przy tym obowiązki egzaminatora diecezjalnego i cenzora ksiąg duchownych. Do Żytomierza przybył w 1836 r., gdzie przez rok uczył i pełnił funkcję regensa. W 1841 r. był kapłanem w Sławucie, dek. zasławski. (A. Schletz utrzymuje, że F. Woliński pozostał w seminarium żytomierskim aż do 1840 r.).

DAŻO F. 178, op. 4, d. 147; Dir. 1837; Dir. 1841; W o ł y n i a k, *Księża Misjonarze w Wilnie*, s. 54, 56; t e n ż e, *Księża Misjonarze w Iłkuście*, s. 31; S c h l e t z, *Słownik biograficzny*, s. 540-541.

Wyrwicz Adam s. Jerzego ur. 07.06.1791 r. w rodzinie szlacheckiej. Do roku 1816 uczęszczał do szkół jezuickich w Witebsku, a następnie został przyjęty do zgromadzenia w Wilnie, gdzie uczył się w seminarium. Wyświęcony został w 1820 r. Zanim przybył do Żytomierza, uczył w szkole w Łyskowie. W latach 1821-1823 uczył w Żytomierzu teologii moralnej, wymowy kaznodziejskiej, katechizowania i ceremonii kościelnych. W 1826 r. nauczał w seminarium w Białymstoku.

DAŻO F. 178, op. 4, d. 67; G i ż y c k i, *Księża Misjonarze w Łyskowie*, s. 32; t e n ż e, *Księża Misjonarze w Zaslaviu i Białymstoku*, s. 18.

BIBLIOGRAFIA

- B a n a s z a k M.: Geneza seminariów duchownych w Polsce, „Collectanea Theologica” 37(1967), f. 3, s. 123-136.
- B e a u v o i s D.: Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko–ruskich 1803-1832, t. I-II, Rzym–Lublin 1991.
- B e a u v o i s D.: Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie Paryż 1987.
- B i s t a S.: Zarys rozwoju instytucji naukowo-wychowawczych kleru diecezjalnego, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1968, t. I, s. 51-66; 1969, t. II, s. 83-100.
- Ch. S. X.: Seminarium duchowne w Polsce, w: Encyklopedia Kościelna, t. XXV, s. 34-89.
- C h o l e w a F.: Św. Wincenty à Paulo a śpiew kościelny, „Meteor” 29(1937), nr 3, s. 76-86.
- C h r z a n o w s k i J.: W obronie sponiewieranej czci metropolity Kaspra Cieciszowskiego, „Gregoriana” 2(1936), s. 104-109.
- C i c h o w s k i A.: O historii nauk teologicznych w Polsce, „Collectanea Theologica” 17(1936), s. 393-405.
- Directorium Officii divini ac missarum ad usum dioecesis Luceoriensiss pro anno Domini 1802 [...], Luceoriae b. r.
- Directorium Officii divini ac missarum ad usum dioecesis Luceoriensiss pro anno Domini 1837 [...], b. m. r.
- Directorium Officii divini ac missarum ad usum dioecesis Luceoriensiss pro anno Domini 1841 [...], b. m. r.
- D ł u g o s z T.: Seminaria duchowne we wschodniej Polsce do 1800 roku, „Collectanea Theologica” 16(1935), s. 23-37.
- D ł u g o s z T.: Z dziejów biskupstwa kijowskiego, „Collectanea Theologica” 13(1932), f. 1-2, s. 70-89.
- D u k a ł a J.: Formacja alumnów diecezjalnych przez księży misjonarzy w latach 1675-1864, NP 86(1996), s. 11-70.
- D u k a ł a J.: Organizacja studiów i przygotowania do kapłaństwa alumnów w seminariach diecezjalnych pod zarządem zgromadzenia księży misjonarzy w Polsce w latach 1675-1864, Kraków 1975 (mps).
- D u k a ł a J.: Szkoła księży misjonarzy, w: Dzieje teologii katolickiej w Polsce, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, t. II, cz. 2, s. 104-169.
- D y l l a P.: Działalność oświatowa Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Polsce, w: Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księża Misjonarzy, Kraków 1925, s. 183-220.
- Dzieje teologii katolickiej w Polsce, red. M. Rechowicz, Lublin 1976-1977, t. III – *Wiek XIX i XX*, cz. 1-2.
- F a j ę c k i A.: Seminaria duchowne w Polsce, w: Podręczna Encyklopedia Kościelna, Warszawa 1912, t. 35-36 s. 185-186.
- G a c h P. P.: Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914, Lublin 1984.
- G i ż y c k i J. M.: Działalność księży misjonarzy w Jakobsztacie, Kraków 1914.
- G i ż y c k i J. M.: Księża Misjonarze w Iłukszcie, Gniezno 1909.
- G i ż y c k i J. M.: Księża Misjonarze w Krasławiu, Kraków [po 1912].
- G i ż y c k i J. M.: Księża Misjonarze w Łyskowie, Kraków 1915.
- G i ż y c k i J. M.: Księża Misjonarze w Siemiatyczach, Smiłowiczach, Orszy i Oświeju, [b.m.w.] 1911.
- G i ż y c k i J. M.: Księża Misjonarze w Wilnie, Kraków 1916.
- G i ż y c k i J. M.: Księża Misjonarze w Zasławiu i Białymstoku, Kraków 1913.

- G i ż y c k i J. M.: Seminaria diecezjalne w zaborze rosyjskim pod zarządem księży misjonarzy, „Rocznik Obydwóch Zgromadzeń” 19(1913), s. 226-249.
- G i ż y c k i J. M.: Zakony męskie obrządku łacińskiego na Litwie i Rusi w zaborze rosyjskim tudzież w Inflantach Polskich i Kurlandii, Warszawa 1916.
- G i ż y c k i J. M.: Zniesione kościoły i klasztory rzymsko-katolickie przez rząd rosyjski w wieku XIX-tym w diecezji łuckiej, żytomierskiej i kamienieckiej, „Nowa Polonia Sacra” Kraków 1(1928), s. 1-312.
- G o d l e w s k i M.: *Cieciszowski*, PSB, t. IV, s. 38-39.
- J. Krz.: Żytomierz, w: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. B. Chlebowski, t. XIV, s. 901-913.
- J a b ł o ņ s k a - D e p t u ł a E.: Katolicyzm łaciński w imperium rosyjskim w XIX wieku, w: Katolicyzm w Rosji i prawosławie w Polsce (XI-XX w.), Warszawa 1997.
- J a n o w s k i L.: Słownik bio-bibliograficzny Uniwersytetu Wileńskiego, Wilno 1939.
- K a l l a S.: Przyczynek do historii prowincji litewskiej zgromadzenia, „Rocznik Obydwóch Zgromadzeń” 41(1932), nr 1-4, s. 118-125.
- K i e n i e w i c z S.: Rosja w XIX wieku, Warszawa 1948.
- K o c h a n o w s k i W.: Kościół i dom księży misjonarzy w Tykocinie, NP 11(1960), s. 441-458.
- Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy, Kraków 1925.
- K u m o r B.: Granice metropolii i diecezji polskich, Lublin 1969-1971.
- K u m o r B.: Okres od roku 1815 do 1973, w: Dzieje teologii katolickiej w Polsce, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, t. III, s. 352-384.
- K u m o r B.: Sieć seminariów duchownych obrządku łacińskiego w okresie niewoli narodowej 1772/95-1918, „Annalecta Cracoviensia” 4(1972), s. 359-378.
- K u m o r B.: Ustrój i organizacja kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1771-1918, Kraków 1980.
- L i t a k S.: Stosunki kościelne na ziemiach litewsko-ruskich w latach 1772-1815, w: Ziemie Północne Rzeczypospolitej Polsko-Litewskiej w dobie rozbiorowej 1772-1815. Materiały z konferencji międzynarodowej odbytej w dniach 11-14 maja 1995 r. w Toruniu, red. M. Biskup, Warszawa-Toruń 1996, s. 67-80.
- L o r e t M.: Kościół katolicki w początku panowania Aleksandra I (1801-1815), „Biblioteka Warszawska” 1913, t. I, s. 289-292, 493-520.
- L o r e t M.: Kościół katolicki w zaborze rosyjskim za panowania Pawła I, „Przegląd Powszechny” 45(1928), t. CLXXIX, s. 11-128, 268-284.
- Ł u k a s z e w i c z J.: Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim, Poznań 1850, t. I-IV.
- Misjonarze św. Wincentego à Paulo w Polsce (1651-2001), red. W. Bomba, J. Dukąta, S. Rospond, W. Umiński, Kraków 2001, t. I-II.
- M o ś c i c k i H.: Dzieje porozbiorowej Litwy i Rusi, Wilno 1918.
- M r o w i e c K.: Liturgia i muzyka u księży misjonarzy w Polsce (1651-1939), NP 13(1961), s. 159-244.
- N i e d z i a ł k o w s k i K.: Łuckie biskupstwo obrządku łacińskiego, w: Encyklopedia Kościelna, t. II, s. 613-620.
- N i r R.: Cieciszowski Kasper, w: Encyklopedia Katolicka, t. III, s. 444.
- N i t e c k i P.: Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny, Warszawa 1992.
- O b ł a k J.: Zgromadzenie św. Wincentego à Paulo na Warmii, NP 12(1960), s. 47-58.
- O l s z e w s k i D.: Przemiany społeczno-religijne w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w. Analiza środowiska diecezjalnego, Lublin 1984.
- P e t r a n i A.: Kolegium Duchowne w Petersburgu, Lublin 1950.

- P e t r a n i A.: Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku, Lublin 1961.
- P e t r a n i A.: Prawo kanoniczne w okresie oświecenia oraz w XIX i XX wieku, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, t. III, s. 386-432.
- P e t r a n i A.: Szkolnictwo teologiczne w Polsce, w: Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce, Lublin 1969, t. 1, s. 255-320.
- S a l w a T.: Ks. Andrzej Pohl (1742-1820). Życie i działalność, Lublin 1962. (mps Archiwum KUL).
- S a l w a T.: Litewska prowincja księży misjonarzy (1794-1842), NP 56(1981), s. 147-235.
- S c h l e t z A.: Działalność kulturalna misjonarzy w Polsce 1651-1964, „Polonia Sacra” 1(1948), z. 3-4, s. 362-363; 9(1957), z. 2-3, s. 263-300.
- S c h l e t z A.: Działalność zgromadzenia misji w Tykocinie na polu oświaty (1769-1864), NP 11(1960), s. 361-440.
- S c h l e t z A.: O niektórych podręcznikach liturgicznych w dawnych seminariach duchownych w Polsce, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2(1949), s. 193-209.
- S c h l e t z A.: Słownik bibliograficzny Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce (1651-1951), Kraków (mps AMS).
- S c h l e t z A.: Zgromadzenie księży misjonarzy w Polsce, NP 11(1960), s. 27-34.
- S u f f c z y ń s k i K.: Kasper Cieciszowski, arcybiskup mohylewski, metropolita całej Rosji, „Biblioteka Ossolińskich” 1865, t. VI-VII, s. 91-148.
- S z n a r b a c h o w s k i F.: Początek rzymsko-katolickiej diecezji łucko-żytomierskiej, obecnie łuckiej w zarysie, Warszawa 1926.
- Ś l i w o w s k a W.: Mikołaj I i jego czasy (1825-1855), Warszawa 1971.
- W i c h e r W.: Nauka teologii moralnej w dawnych seminariach misjonarskich, NP 3(1974), s. 162-180.
- W o ł c z a ń s k i J.: Katalog grobów duchowieństwa rzymskokatolickiego, ormiańskokatolickiego i grekokatolickiego oraz sióstr zakonnych na cmentarzu w Żytomierzu, Czerniowcach i Odessie, NP 95(2001), s. 327-399.
- W o r o t y ń s k i W.: Seminarium Główne w Wilnie, Wilno 1935-1938, t. I-II.
- W o r o t y ń s k i W.: Stan katolickich seminariów duchownych metropolii mohylewskiej przy końcu XVIII wieku, „Alma Mater Vilenensis” 1932, z. 10, s. 19-24.
- W ó j c i k W.: Rozwój seminariów trydenckich w Polsce w świetle sprawozdań biskupich „Ad limina” do XX wieku, „Prawo Kanoniczne” 21(1978), nr 3/4, s. 137-156; 22(1979), nr 1/2, s. 157-202.
- Ż y w c z y ń s k i M.: Z badań i literatury o kościele katolickim w Rosji i Królestwie Polskim w wieku XIX, Kraków 1939.

MISSIONARIES – PROFESSORS OF THE SEMINARY IN ŻYTOMIERZ

S u m m a r y

In 1798 on the territories of the Russian partition of Poland, in co-operation with the Holy See, a new organisation of the structure of the Roman-Catholic Church was introduced. The Łuck-Żytomierz diocese was established that had three diocesan seminaries, the one in Żytomierz being run by the Congregation of Saint Vincent de Paul's Missionaries. The Missionary Priests were brought to Żytomierz by Bishop K. Cieciszowski in 1785.

In the studied period there were 28 professors in the seminary. They came mainly from the north-west guberniyas of the Russian Empire, from the class of paupered nobility. The leading group of the teaching staff was constituted by a group of lecturers below the age of 30. Most professors (79%) started performing their duties with only seminary education. 14% had a higher education. Half of the professors, to a certain degree had experience from the seminary where they carried on their formation, or from other institutions educating the clergy that were run by missionaries.

The seminary professors' duty range was divided; it concerned maintaining the seminary, educating and teaching the alumni. The division of the lectured subjects was done at the beginning of the school year that began on 1 September. Besides the range of duties closely connected with running the institution, sometimes the missionaries undertook pastoral duties, which also was done at the cost of some preparations to the seminary classes and conducting them. An indirect influence on the standard of the classes prepared by the professors was exerted not only by their additional duties but also by the number of the lecturers that often changed. In the years 1806-1812 there were not enough lecturers in the seminary, but in the years 1813-1825 their number considerably exceeded the amount of initially employed professors (3). In 1818 the number of professors-missionaries reached its culminating point (7 professors). In the years 1828-1842 the number of lecturers ranged from 1 to 3 professors. When comparing the numbers of the alumni and professors of the Żytomierz seminary it seems that the number of the missionaries-professors depended on the number of seminarists who were there at the moment.

The financial situation of the teaching staff depended on the amount of money the seminary received and the annual interests from the sums invested in real estates. The missionaries received one sum for all the lecturers of the seminary, that was paid by the cathedral curate. The salary, amounting to 375 rubels, was designed for three professors, which meant 125 rubels for one person. When the lecturers did not meet their obligations, employing new people was automatically connected with lowering the annual salary.

The missionaries had to terminate their work at the Żytomierz seminary because of Nicholas I's ukase of 8 December 1842 on disbanding the Congregation of Missionaries in Russia. The work of the Missionary Priests in the Żytomierz diocesan seminary played one of the main roles in the formation of the Łuck-Żytomierz diocese clergy in the 19th century.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Zgromadzenie Misjonarzy Wincentego à Paulo, Żytomierz, seminarium duchowne, profesorowie seminarium duchownego.

Key words: Order of Vincent de Paul Missionaries, Zhitomir, theological seminary, theological seminary professors.